

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BAŞ PROKURORU YANINDA
KORRUPSIYAYA QARŞI MÜBARİZƏ BAŞ İDARƏSİ**

TƏŞKİLATI VƏ İNFORMASIYA TƏMİNATI İDARƏSİ

**CİNAYƏT YOLU İLƏ ƏLDƏ OLUNMUŞ ƏMLAKIN LEQALLAŞDIRILMASI,
BİLƏ-BİLƏ BELƏ ƏMLAKI ƏLDƏ ETMƏ, SAHİBLİK VƏ YA İSTİFADƏ
ETMƏ, YAXUD SƏRƏNCAM VERMƏ CİNAYƏTLƏRİ ÜZRƏ İBTİDAİ
İSTİNTAQIN APARILMASI METODLARI**

METODİK VƏSAİT

BAKİ – 2023

Vəsait Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru, I dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri cənab Kamran Əliyevin tapşırıq və tövsiyələrinə əsasən cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın ləqallaşdırılması, bilə-bilə belə əmlakı əldə etmə, sahiblik və ya istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətlərinin istintaqı sahəsində mütərəqqi beynəlxalq təcrübənin öyrənilərək milli kontekstdə tətbiqi məqsədilə hazırlanmışdır.

*Vəsaitin hazırlanması zamanı faydalı məlumat və materiallar təqdim etməklə göstərdikləri dəstəyə və faydalı əməkdaşlığa görə **Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinq Xidmətinin kollektivinə** dərin təşəkkürümüzü bildiririk.*

Metodik vəsaitin hazırlanmasına rəhbərlik etmişdir:

Nazim Rəcəbov Azərbaycan Respublikası Baş prokurorunun müavini
Azərbaycan - Respublikasının Baş prokuroru yanında
Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin rəisi, II
dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri

Vəsaitin hazırlanmasına məsul struktur qurum:

Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru yanında
Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin Təşkilati
və informasiya təminatı idarəsi

Müəllif:

İlkin Babazadə Təşkilati və informasiya təminatı idarəsinin prokuroru
vəzifəsini icra edən, II dərəcəli hüquqşünas

Korrektor:

Ziya Novruzov İdarənin məsləhətçisi

***Kompüter
tərtibatı:***

Elşən Şükürlü İdarənin məsləhətçisi

Bu vəsaitin çap olunmasına Baş Prokurorluğun Elm-Tədris Mərkəzi rəy vermişdir.

Vəsait Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğunun mətbəəsində çap edilmişdir. Bakı şəhəri, 2023, **112 səhifə**.

MÜNDƏRİCAT

Giriş	4
FƏSİL 1. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın	
leqallaşdırılmasının tarixi, yaranma səbəbləri və anlayışı	6
I. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının	
tarixi və yaranma səbəbləri	6
II. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırılmasının	
anlayışı	8
FƏSİL 2. Xarakterik xüsusiyyətlər və tövsifedici əlamətlər	14
I. Ümumi müddəalar	14
II. Cinayət tərkibinin elementləri və onların səciyyəvi	
xüsusiyyətlər	17
III. Leqallaşdırma cinayətinin tövsifedici əlamətlərinə dair	
məsələlər	31
IV. Leqallaşdırma cinayətlərində xüsusi müsadirə məsələləri.	38
V. Sübutlar	45
VI. Sübutetmə yükü	56
VII. Leqallaşdırma cinayətinə görə cəzanın təyin edilməsi və	
digər məsələlərlə bağlı müddəalar	59
FƏSİL 3. İnformasiyanın əldə edilməsi, təhlili və istifadəsi	61
I. Maliyyə-kəşfiyyat xarakterli məlumatlar	61
II. Cinayət təqibi orqanı ilə Maliyyə Monitoring Xidməti	
(MMX) arasında əməkdaşlıq	63
III. Müstəntiqin həyata keçirməli olduğu istintaq	
hərəkətlərinin səciyyəvi xüsusiyyətləri	91
IV. Sübutların qiymətləndirilməsinə fərqli baxış	97
FƏSİL 4. Beynəlxalq əməkdaşlıq	100
I. Qarşılıqlı hüquqi yardım	100
II. Qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında sorğuda əks etdirilməli	
hallar	104
III. Qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında sorğudan imtina üçün	
əsaslar	105
Ədəbiyyat siyahısı	109

GİRİŞ

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması və istifadəsi (PL) öz mürəkkəbliyinə və transmilli xarakterinə görə bu növ hüquqpozmalara qarşı yalnız lokal səviyyədə deyil, beynəlxalq müstəvidə mübarizəni labüd edir. PL-ə qarşı effektiv mübarizə strategiyası nəinki cinayətkar şəbəkələrin qanunsuz fəaliyyətini məhdudlaşdırır, eləcə də ölkənin iqtisadi potensialını və maliyyə resurslarını belə risklərdən qorumuş olur.

Təsadüfi deyildir ki, 2015-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilmiş "2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik"də əks olunan Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri üzrə hədəflərdən biri də məhz 2030-cu ilədək qanunsuz maliyyə və silah axınlarını əhəmiyyətli dərəcədə azaltmaq, oğurlanmış aktivlərin aşkarlanması və qaytarılması işini gücləndirmək və mütəşəkkil cinayətkarlığın bütün formaları ilə mübarizə aparmaqdır.

2009-cu ildə "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul edilmiş, bu sahədə siyasətin formalaşmasında iştirak edən qurum kimi **Maliyyə Monitorinqi Xidməti** yaradılmışdır.

Ölkəmizdə PL-ə qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirilən islahatlar, o cümlədən qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, institusional potensialın gücləndirilməsi, hesabatlılıq sisteminin yaradılması, qabaqcıl texnologiyanın tətbiqi sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlər müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Avropa Şurasının Pulların Yuyulmasına və Terrorçuluğun Maliyyələşdirilməsinə Qarşı Tədbirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Ekspertlər Komitəsi (**MONEYVAL**) tərəfindən də yüksək qiymətləndirilməkdədir.

Əldə edilmiş bütün nailiyyətlərin davamı kimi bu sahədə milli qanunvericilik və təcrübə günün tələblərinə uyğun olaraq təkmilləşdirilməkdə davam etdirilir. Belə ki, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə və kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının maliyyələşdirilməsinə qarşı global maliyyə sistemini qorumaq üçün müvafiq siyasətin formalaşdırılması və yayılmasını təmin edən müstəqil hökumətlərarası qurum olan **FATF**-in (Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupu) standartları nəzərə alınmaqla 30 dekabr 2022-ci il tarixdə "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və

terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” yeni Qanunun qüvvəyə minməsi, eyni zamanda 20 fevral 2023-cü il tarixdə həmin sahədə vahid məhkəmə təcrübəsini formalaşdıracaq Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum Qərarının qəbul edilməsi ilə bu istiqamətdə fəaliyyət daha da təkmilləşdirilərək ən yeni müstəviyə qədəm qoymuşdur.

FƏSİL 1

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının tarixi, yaranma səbəbləri və anlayışı

I. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının tarixi və yaranma səbəbləri

Beynəlxalq hüquq ictimaiyyətində daha çox «çirkli pulların yuyulması» kimi tanınan qanunsuz yollarla əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırma müasir dövrdə korrupsiyanın doğurduğu əsas bələlardan biri və iqtisadi sahədə mütəşəkkil cinayətkarlığın başlıca təzahür formasıdır. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırma digər cinayətlərlə müqayisədə əhali arasında tam təfərrüatı ilə çox da tanınmayan qanunsuz əməllərdəndir. Bunun səbəbi odur ki, korrupsiya cinayətlərində olduğu kimi o da aşkarlanması çətin olan cinayətlərdəndir. Başqa sözlə, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırmada xüsusi bilik və bacarıqlara malik olan vasitəçilərdən istifadə olunur ki, bu da onun aşkarlanması və ona qarşı mübarizə aparılmasını çətinləşdirir.

Ümumiyyətlə, cinayət hüquq nəzəriyyəsində cinayət nəticəsində şəxsin əldə etdiyi qazanca cinayət gəliri (proceeds of crime) və ya çirkli pullar (dirty money) deyilir. Kütləvi informasiya vasitələrində çirkli pulların yuyulması termini ilk dəfə 1972-ci ildə "Watergate" skandalının nəşr edildiyi mətbuat səhifələrində istifadə edilib.

Milli hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, cinayətin ictimai təhlükəliliyi bu əməlin bir sıra mühüm ictimai dəyərləri təhlükə altına alması ilə əlaqədardır. Ölkənin normal iqtisadi sistemini sarsıdan həmin əməlin törədilməsi ilə mütəşəkkil cinayətkarlığın maddi-maliyyə bazası formalaşdırılır, kriminal biznes pərdələnmiş olur. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və əmlakın leqallaşdırılması kriminal subyektin leqal biznesin bütün gəlirli sahələrini tədricən ələ keçirməsi kimi təhlükəli perspektiv vəd edir. Bu əməlin cinayət hesab edilməsi müsbət haldır (əvvəllər yalnız narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsindən əldə olunmuş əmlakı leqallaşdırma cinayət sayılırdı).

II. Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırması anlayışı

Beynəlxalq səviyyədə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasından bəhs edən ilk rəsmi sənəd Vyana Konvensiyasıdır. Dünya dövlətləri arasında narkotik və psixotrop maddələrin dövriyyəsinə qarşı daha effektiv mübarizə aparmaq məqsədilə qəbul edilən 1988-ci il tarixli Vyana Konvensiyasının “Cinayətlər və Cəzalar” başlığı altında olan 3-cü maddəsinin 1-ci bəndində cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırmasının ünsürlərindən danışılır. Müqaviləyə əsasən çirkli pulların yuyulması Konvensiyada təsbit olunan cinayətlərdən qaynaqlandığı bildirilir. Həmçinin, Konvensiyada üzv dövlətlərin cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının milli cinayət qanunlarına daxil edilməsi tövsiyə olunub.

“Cinayət nəticəsində əldə olunan gəlirin leqallaşdırılması, araşdırılması və müsadirəsi” haqqında Strasburq Konvensiyasının 6-cı maddəsi “çirkli pulların yuyulmasının kriminallaşdırılması” adlanır.

Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması aşağıdakı proseslərdən keçir:

ilkin cinayətin törədilməsi (ilkin cinayət)

cinayət nəticəsində gəlirin əldə edilməsi

gəlirin leqallaşdırılması (törəmə cinayət)

FƏSİL 2

Xarakterik xüsusiyyətlər və tövsifedici əlamətlər

I. Ümumi müddəalar

Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılmasına qarşı mübarizə üzrə məsələlər kompleks şəkildə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Cinayət Prosesual Məcəlləsi, “Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, “Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi, habelə cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətinə dair bəzi məsələlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum Qərarı və digər hüquqi aktlarla tənzimlənir.

Leqallaşdırmaya qarşı mübarizənin cinayət-hüquqi mexanizmləri rolunda isə bilavasitə bu cinayəti təsbit edən Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin (bundan sonra – “CM”) 193-1-ci (cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı leqallaşdırma) maddəsi ilə yanaşı, müvafiq beynəlxalq aktlara əsasən həm də CM-in 194-cü (cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə) maddəsi çıxış edir. Qeyd olunan cinayət əməlləri Azərbaycan Respublikası CM-nin 9-cu bölməsinin (İqtisadi sahədə olan cinayətlər) 24-cü fəslində (iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlər) öz əksini tapmışdır.

Qeyd edilən milli hüquq normalarının əsasında dayanan və təcrübədə tətbiq edilə biləcək beynəlxalq standartlar qismində ilk növbədə Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1988-ci ilin dekabrın 20-də Vyana şəhərində imzalanmış “Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi əleyhinə” Konvensiyası (bundan sonra “Vyana Konvensiyası”) qeyd olunmalıdır. Hazırkı qanunverciliyimizə leqallaşdırma cinayətinin daxil edilməsi və bu əmələ görə məsuliyyət tədbirlərinin gücləndirilməsi müsbət haldır. Bununla bağlı olaraq isə ilk növbədə 2000-ci il dekabrın 12-də Palermo şəhərində imzalanmış “Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizə üzrə” Konvensiyası (bundan sonra “Palermo Konvensiyası”), Avropa Şurasının 1990-cı ilin noyabrın 8-də Strasburq şəhərində imzalanmış “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılması, aşkar olunması, götürülməsi və müsadirə edilməsi haqqında” Konvensiyası (bundan sonra “Strasburq Konvensiyası”), 2005-ci ilin 16 may tarixində Varşava şəhərində

imzalanmış “Cinayət fəaliyyətindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılmasına, axtarışına, həbsinə, müsadirəsinə və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə dair” Konvensiyası (bundan sonra “Varşava Konvensiyası”), Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrupunun (FATF) Tövsiyələri və bu Təvsiyələrə dair İzahlı Qeydləri, Avropa Şurasının Çirkli Pulların Yuyulmasına və Terrorçuluğun Maliyyələşdirilməsinə Qarşı Tədbirlərin Qiymətləndirilməsi üzrə Ekspertlər Komitəsinin (MONEYVAL) hesabatları və digər analitik materiallar, Avropa İttifaqının, digər beynəlxalq qurumların, o cümlədən İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarları qeyd olunmalıdır.

Qeyd edək ki, bu sahədə aparıcı beynəlxalq təşəbbüs olan Maliyyə Tədbirləri üzrə İşçi Qrup (FATF – The Financial Action Task Force) 1989-cu ildə yaradılmış hökumətlərarası qurumdur. FATF çirkli pulların yuyulması ilə bağlı beynəlxalq təhlükələrin artmasına cavab olaraq 1989-cu ildə G-7 ölkələrinin (Amerika Birləşmiş Ştatları, Yaponiya, Almaniya, Fransa, İngiltərə, İtaliya və Kanada) sammitində yaradılıb. FATF çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə siyasətinin istər milli, istərsə də beynəlxalq standartlarını müəyyən edir, eləcə də dövlətlərdə qüvvədə olan çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə prosedurlarını qiymətləndirir, çirkli pulların yuyulması üsullarını və terror təşkilatlarının metodlarını tədqiq edir, habelə illik tipoloji hesabatlar hazırlayır.

II. Cinayət tərkibinin elementləri və onların səciyyəvi xüsusiyyətləri

Leqallaşdırma cinayətinin ictimai təhlükəliliyi onunla xarakterizə olunur ki, bu cinayət digər iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlər kimi iqtisadiyyatın normal fəaliyyətinə qəsd etməklə yanaşı, qanunsuz gəlirlərin əldə edilməsi ilə müşayiət olunan “predikativ hüquq pozuntusu” (törədilməsi nəticəsində CM-in 193-1-ci və 194-cü maddələrinin obyektə olan pul vəsaitləri və ya digər əmlakın əldə edildiyi cinayətlər) yaxud “əsas cinayət” adlandırılan əməllərin aşkara çıxarılmasını, araşdırılmasını, cinayət törətmiş şəxslərin ifşa edilərək cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsini və həmin cinayətlər üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsini çətinləşdirir, cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak hesabına digər cinayətlərin törədilməsinə şərait yaradır.

Digər tərəfdən, leqallaşdırma “kölgə iqtisadiyyatı”nın rəsmi iqtisadiyyata keçməsi nəticəsində iqtisadi inkişafa mənfi təsir edir ki, bu da özünü qiymət artımında, yoxsulluq səviyyəsinin yüksəlməsində, qeyri-səlam rəqabət mühitinin yaranmasında və sosial ədalətsizlikdə göstərir.

Predikativ cinayət bir qayda olaraq leqallaşdırma üzrə hərəkətlərin başlanılmasından əvvəl törədilməlidir. Lakin predikativ cinayət davam edən

cinayət olduqda, onun özlüyündə cinayətin bütün əlamətlərinə malik olan müəyyən epizodunun (epizodlarının) törədilməsindən sonra həmin epizod (epizodlar) nəticəsində əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılmasına görə də cinayət məsuliyyətinin yaranması istisna edilmir (predikativ cinayətin və leqallaşdırmanın paralel törədilməsi halı).

Bundan başqa, eyni bir hərəkətlə (hərəkətlərlə) həm predikativ cinayət, həm də leqallaşdırma cinayəti törədildikdə, məsələn çoxmərhələli əməliyyatlarla pul vəsaiti mənimləndikdə və bu cinayətin bitmə anında cinayət yolu ilə əldə olunmuş vəsait qanuni görkəm aldıqda, şəxsin əməlləri cinayətlərin ideal məcmusu qaydasında CM-in 193-1-ci maddəsi və predikativ cinayəti nəzərdə tutan müvafiq maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Palermo və Varşava Konvensiyalarına, FATF-in 3-cü Təvsiyəsinə, həmin Təvsiyəyə dair İzahlı Qeyd və onlarla uzlaşan CM-in 193-1-ci maddəsinin dispozisiyasına əsasən predikativ hüquq pozuntusu birbaşa və ya dolayı yolla qanunsuz gəlirlərin əldə edilməsi ilə müşayiət olunan, istər Azərbaycan Respublikasının ərazisində, istərsə də onun hüdudlarından kənarda törədilən, həm ərazisində törədildiyi dövlətin qanunvericiliyinə, həm də Azərbaycan Respublikasının CM-ə əsasən cinayət hesab edilən (ikiqat kriminalıq yaradan) qəsdən törədilən əməldir.

Cinayətdən başqa digər hüquq pozuntusu, o cümlədən inzibati xəta kimi təsnif edilən əməllər predikativ hüquq pozuntusu hesab edilmir.

Predikativ cinayətlərin dairəsi CM-in Xüsusi hissəsinin yalnız dispozisiyaları özgə əmlakının əldə edilməsini ictimai-təhlükəli nəticə kimi nəzərdə tutan və yaxud cinayət yolu ilə gəlirlərin əldə edilməsini ehtiva edən maddələri ilə (məsələn, CM-in 177, 178, 179, 213, 311-ci maddələrində və yaxud CM-in 144-1, 234.2, 234.3-cü maddələrində göstərilən cinayətlərlə) məhdudlaşmır və cinayət əməlləri ilə əlaqədar gəlirlərin əldə edilməsi, o cümlədən maddə ilə (maddi mükafat müqabilində) hər hansı cinayətin törədilməsi kimi halları (məsələn, gəlirin əldə edilməsi ilə müşayiət olunan, CM-in 120.2.5, 126.2.5, 171, 242, 243, 244-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş və yaxud müəyyən maddi nemət müqabilində törədilmiş istənilən digər cinayətləri) da əhatə edir.

Predikativ cinayətə görə şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi, cinayət məsuliyyətindən azad olunması, məhkum olunması, məhkumluğun ödənilməsi və yaxud götürülməsi, əməl xarici dövlətin ərazisində törədildikdə həmin dövlətin qanunvericiliyinə əsasən əməlin leqallaşdırmaya münasibətdə predikativ hesab edilməməsi və yaxud ümumiyyətlə leqallaşdırmaya görə cinayət məsuliyyətinin müəyyən olunmaması əhəmiyyət kəsb etmir. Predikativ cinayətlə bağlı xarici dövlətin məhkəməsinin hökmü və yaxud məhkəmənin və ya başqa səlahiyyətli orqanın digər yekun qərarı olduqda və bu hökm və ya digər yekun qərar

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin (bundan sonra CPM-in) 522.1-ci maddəsinə əsasən CPM-in 522-525-ci maddələri ilə müəyyən edilmiş qaydada tanındıqda, preyardisial aktlar kimi nəzərə alınmalıdır.

Əgər predikativ cinayətə dair xarici dövlətin məhkəməsinin hökmü və yaxud məhkəmənin və ya digər səlahiyyətli orqanın yekun qərarı tanınma prosedurundan keçməmişdirsə, Varşava Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 2-ci bəndinin "a" yarım bəndinə əsasən leqallaşdırma cinayətinə görə araşdırmanın məqsədləri üçün predikativ cinayətin bu araşdırmanı aparan və yaxud digər dövlətin yurisdiksiyasında törədilməsinin əhəmiyyəti olmadığından, Azərbaycan Respublikası isə Varşava Konvensiyasına qoşularkən həmin müddəə ilə bağlı qeyd-şərt verməməklə xarici dövlətin ərazisində törədilmiş cinayətin nəzərə alınmasının mümkünliyinə tərəfdar çıxdığından, belə hökm və başqa yekun qərarlar, habelə predikativ cinayətə dair xarici dövlətin səlahiyyətli orqanının digər (məsələn, cinayət işinin başlanması, ayrılması, dayandırılması, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə və s.) qərarları leqallaşdırılan əmlakın cinayət yolu ilə əldə edildiyini təsdiq edən preyardisial aktlar kimi deyil, başqa materiallarla birlikdə CPM-in sübut etməyə dair normalarının tələblərinə müvafiq surətdə tədqiq edilməklə həmin əməlin sübuta yetirilməsində CPM-in 124.2.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş "digər sənəd" kimi nəzərə alın bilər.

"Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 1.1.1-ci maddəsinə əsasən cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinin predmeti qismində Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində təsbit edilmiş cinayətlərin törədilməsi nəticəsində birbaşa və ya dolayı yolla əldə olunmuş hər hansı pul vəsaitləri, daşınar və ya daşınmaz, maddi və ya qeyri-maddi əmlak nemətləri, o cümlədən virtual aktivlər və əmlaka mülkiyyət hüquqlarını və maraqlarını təsdiq edən hüquqi alətlər və sənədlər çıxış edir.

Həmin Qanunun 1.1.4-cü maddəsinə istinadən predikativ cinayət Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 193-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin predmeti ola bilən əmlakın əldə edilməsi ilə nəticələnən istənilən cinayətdir.

Cinayət nəticəsində dolayı yolla əldə olunmuş əmlak dedikdə, Varşava Konvensiyasının 5-ci maddəsinə və onunla uzlaşan Cinayət Məcəlləsinin 99-1.1.2, 99-1.1.3-cü maddələrinə əsasən hazırkı Qərarın 5-ci bəndində göstərilən cinayət mənşəli gəlir (yəni, istər cinayətdən birbaşa, istərsə də cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar əldə edilmiş əmlak) hesabına əldə olunmuş gəlirlər, cinayət yolu ilə (o cümlədən, cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar) əldə edilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlakın mülki-hüquqi

əqdlərin bağlanması və ya digər üsullarla tam və ya qismən çevrildiyi (qarışdığı) digər əmlak və ya onun müvafiq hissəsi başa düşülür. Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış (məsələn odlu silah, narkotik vasitə və s. bu kimi) predmetlər olduqda və onların qanunsuz dövriyyəsinə görə CM-in Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində ayrıca olaraq məsuliyyət müəyyən olunduqda, həmin predmetlərin həqiqi mənbəyinin ört-basdır edilməsi, onlar üzərində sahibliyə, onlardan istifadəyə qanuni görkəm vermək məqsədilə törədilən hərəkətlər, o cümlədən əqdlərin bağlanması CM-in 193-1-ci maddəsi ilə deyil, həmin predmetlərə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutan CM-in müvafiq maddəsi ilə tövsif edilməlidir. Həmin predmetlərə dair əqdlərin bağlanması nəticəsində (yəni, cinayət yolu ilə) əmlak əldə olunduqda və bu əmlak barəsində CM-in 193-1.1.1 və ya 193-1.1.2-ci maddələrinin dispozisiyalarında təsvir edilən hərəkətlər törədildikdə, artıq bu hərəkətlər leqallaşdırma, bütöv əməllər isə leqallaşdırmanın və mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış predmetin qanunsuz dövriyyəsinə ehtiva edən cinayətin məcmusu kimi tövsif edilməlidir (əməllər eyni bir şəxs tərəfindən törədildikdə).

Leqallaşdırma cinayətinin obyektiv cəhətini cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın həqiqi mənbəyini gizlətmək və ya predikativ cinayəti törətmiş şəxsin məsuliyyətdən yayınması üçün ona kömək etmək məqsədi ilə, yəni cinayət yolu ilə əldə olunmuş gəlirlərə qanuni görkəm vermək üçün CM-in 193-1.1.1 və 193-1.1.2-ci maddələrində təsbit edilmiş aşağıdakı hərəkətlərin törədilməsi təşkil edir:

- konversiya;
- köçürülmə;
- predikativ cinayətin predmetindən istifadə etməklə maliyyə əməliyyatları və ya digər əqdlərin həyata keçirilməsi (CM-in 193-1.1.1-ci maddəsi);
- predikativ cinayətin predmetinin həqiqi xarakterinin, mənbəyinin, yerinin, onlara sərəncam verilməsinin, onların yerdəyişməsinin, əmlaka olan hüquqların və ya onların kimə məxsus olmasının ört-basdır edilməsi və ya gizlədilməsi (CM-in 193-1.1.2-ci maddəsi).

Konversiya dedikdə, cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın başqa aktivlərə (məsələn bir valyutada pulun başqa valyutada pula, qiymətli kağızlara) çevrilməsi ehtiva olunur.

Köçürülmə dedikdə, əmlakın başqasının adına keçirilməsi (o cümlədən, başqasının adına keçirilməsi görüntüsünün yaradılması) və yaxud rəsmi və ya qeyri-rəsmi yollarla, nağd və ya nağdsız xaricə çıxarılması başa düşülür.

Maliyyə əməliyyatları dedikdə, pul vəsaitləri ilə istənilən əməliyyatın, yəni nağd və nağdsız qaydada hesablaşmaların, kassa əməliyyatlarının, o cümlədən hesaba mədaxil etmənin, müxtəlif hesablarda yerləşdirilmənin, başqa valyutaya çevrilmənin, qiymətli kağızların əldə edilməsinin, xaricə köçürülməsinin və daha sonra bankdakı hesaba qaytarılmasının və s. həyata keçirilməsi ehtiva olunur.

Əqdlərin həyata keçirilməsi dedikdə, mülki hüquq və vəzifələrin əldə edilməsinə, həyata keçirilməsinə, dəyişdirilməsinə və ya onlara xitam verilməsinə, eynilə mülki hüquqların və vəzifələrin əldə edilməsi və yaxud başqasına keçməsi görüntüsünün yaradılmasına yönəlmiş əqdlər (məsələn, alqı-satqı, borc, dəyişdirmə, icarə və s. bu kimi həqiqi və ya uydurma müqavilələr) başa düşülür.

Azərbaycan Respublikası CM-in 193-1-ci maddəsinin dispozisiyasında cəm halda “əqdlər” və yaxud “maliyyə əməliyyatları” ifadələrindən istifadə olunması cinayət tərkibinin yaranmasının mütləq şəkildə bir neçə əqdin bağlanması və yaxud bir neçə maliyyə əməliyyatının həyata keçirilməsi ilə şərtləndirilməsi anlamına gəlmir. Odur ki, dispozisiya ilə ehtiva olunan yalnız bir maliyyə əməliyyatının həyata keçirilməsi və yaxud bir əqdin bağlanması halında da leqallaşdırma cinayətinə görə məsuliyyətin yaranması mümkündür.

Leqallaşdırma formal tərkibli cinayətdir, CM-in 193-1.1.1 və 193-1.1.2-ci maddələrinin dispozisiyasında sadalanan alternativ hərəkətlərdən hər hansı birinin törədildiyi andan cinayət başa çatmış hesab edilir.

Cinayətin başa çatma anı onun hansı üsulla törədilməsindən asılı olaraq fərqlənir. Əgər leqallaşdırma pul vəsaitlərindən istifadə olunmaqla maliyyə əməliyyatları vasitəsi ilə törədildikdə şəxs pulun köçürülməsi barədə banka sərəncam verdiyi və yaxud pul vəsaitlərindən hesablaşma vasitəsi kimi istifadə etdiyi və yaxud başqa valyutaya dəyişdiyi andan, leqallaşdırma əmlak barəsində əqdlərin bağlanması yolu ilə törədildikdə təqsirkar şəxs əqd üzrə yaranmış vəzifələrinin hər hansı hissəsini icra etdiyi və yaxud hüquqlarının hər hansı hissəsini həyata keçirdiyi andan, (təqsirkar əqd üzrə digər tərəfin öz vəzifələrini yerinə yetirib-yetirməsindən asılı olmayaraq, leqallaşdırılan əmlakı həmin tərəfə verdiyi andan), cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul vəsaitlərinə və yaxud digər əmlaka qanuni görkəm vermək məqsədi ilə uydurma (əqd üzrə hər hansı hərəkətlərin real icrasını nəzərdə tutmayan) əqd bağlandıqda, təqsirkarla digər şəxs arasında müqavilə bağlandığı andan leqallaşdırma başa çatmış hesab olunacaqdır.

Azərbaycan Respublikası CM-in 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət leqallaşdırma cinayətindən fərqli olaraq yalnız predikativ cinayətin törədilməsində iştirak etməyən, eyni zamanda CM-in 194-cü

maddəsində nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsini əvvəlcədən vəd etməyən fiziki şəxs tərəfindən törədilə bilər.

Azərbaycan Respublikası CM-in 99-4.5-ci maddəsinə əsasən CM-in 193-1-ci maddəsində, eləcə də 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlərə görə hüquqi şəxslərin də cinayət məsuliyyəti daşması müəyyən olunmuşdur, lakin hüquqi şəxs barəsində CM-in 99-5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi bu cinayətlərə görə fiziki şəxslərin məsuliyyətini istisna etmir.

Azərbaycan Respublikası CM-in 193-1.1.1 və 193-1.1.2-ci maddələrinin dispozisiyalarına əsasən leqallaşdırma birbaşa qəsdlə törədilən cinayətdir. Cinayətin subyektiv cəhətinin mütləq əlamətləri qismində təsbit edilən hallar – şəxsin əmlakın cinayət yolu ilə əldə edilməsini bilməsi və CM-in 193-1.1.1, 193.1.2-ci maddələrində təsbit edilən hərəkətləri həmin əmlakın həqiqi mənbəyini gizlətmək məqsədilə törətməsi onun cinayət məsuliyyəti daşmasının zəruri şərtləri olmaqla, cinayət prosesi gedişində CPM-in 139.0.2-ci maddəsinə və digər müddələrinə əsasən sübuta yetirilməlidir. Leqallaşdırma üzrə cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün təqsirkar şəxsin müvafiq əmlakın məhz hansı cinayət əməli (CM-in konkret maddəsi ilə tövsif edilən əməl) nəticəsində əldə edilmiş olmasını dəqiq bilməsi yox, bu dəyərlərin ümumiyyətlə kriminal əməl nəticəsində əldə olunduğunu bilməsi vacibdir.

Azərbaycan Respublikası CM-in 193-1.1.1 və 193-1.1.2-ci maddələrində təsbit edilən cinayətlərin subyektiv cəhətini bir-birindən fərqləndirən əlamət CM-in 193-1.1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan əməlin xüsusi məqsədlə törədilməsidir. (CM-in 193-1.1.2-ci maddəsində göstərilən əməlin məqsədi zəruri tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulmamışdır.

Azərbaycan Respublikası CM-in 193-1.1.1 maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin məqsədi cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın əldə edilməsinin həqiqi mənbəyini gizlətmək və ya cinayət törətmiş şəxsin məsuliyyətdən yayınması üçün ona kömək etməkdir. Həmin dəyərlərin həqiqi mənbəyini gizlətmək nəticəsində onlara qanuni status vermək, həmin əmlakı normal mülki dövriyyəyə daxil etmək, bank hesabına yerləşdirmək, nəzərdə tutulduğu hallarda rəsmi dövlət qeydiyyatından keçirmək və.s əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşır, başqa sözlə həmin dəyərlərin leqallaşması mümkün olur. Cinayət törətmiş şəxsin məsuliyyətdən yayınması üçün ona kömək etmək məqsədi dedikdə cinayətin predmeti olan dəyərlərin əldə edilməsi ilə nəticələnən əməli törədən şəxsə istənilən formada kömək göstərilməsi nəzərdə tutulur.

Predikativ cinayətin törədilməsində iştirak etməyən şəxsin əmlakın cinayət yolu ilə əldə edilməsini bilməsi onun predikativ cinayət haqqında təfərrüatlı məlumata malik olmasını, o cümlədən konkretliklə hansı cinayət

olmasını, kim tərəfindən törədilməsini bilməsini ehtiva etmir. Kifayətdir ki, leqallaşdırmanı törədən şəxsin pul vəsaitinin və yaxud digər əmlakın cinayət yolundan başqa digər yolla əldə olunmadığını bilməsi sübuta yetirilmiş olsun. Vyana Konvensiyasının 3-cü maddəsinin 3-cü bəndinə, Palermo Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 2-ci bəndinin "f" yarım bəndinə, Varşava Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 2-ci bəndinin "c" yarım bəndinə, FATF-ın 3-cü Təvsiyəsinə dair İzahlı Qeydin 7-ci bəndinin "a" yarım bəndinə və bu müddəlarla uzlaşan CPM-in sübut etməyə dair normalarına görə şəxsin əmlakın cinayət yolu ilə əldə edilməsini bilməsi, eləcə də həmin əmlakın həqiqi mənbəyini gizlətmək məqsədini güdməsi, yəni birbaşa qəsdin mövcudluğu iş üzrə müəyyən edilmiş obyektiv hallara (dolayısı sübutların məcmusuna) əsasən də sübuta yetirilə bilər. Məsələn, şəxsin başqasına məxsus əmlakı özünə məxsus pul vəsaiti (əmlak) kimi təqdim edərək onlar barəsində əqdlər bağlaması, maliyyə əməliyyatları həyata keçirməsi, əmlak barədə aşkar surətdə səmərəsiz və yaxud görünüş üçün maliyyə əməliyyatları həyata keçirməsi və uydurma əqdlər bağlaması, o cümlədən əmtəəsiz əməliyyatlar həyata keçirməsi; əmlakın şəxsin qanuni gəlirləri ilə aşkar surətdə uyğunsuzluq təşkil etməsi; barəsində əməliyyat keçirilən və ya əqd bağlanan əmlakın dəyərinin böyüklüyü və onun mənbəyinin qanuniliyini göstərən əsaslı faktların müəyyən edilməməsi və s. bu kimi xüsusiyyətlər təqsirkarın cinayətkar niyyət və məqsədini aşkarlayan obyektiv hallar kimi qəbul edilə bilər.

Varşava Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 5-ci və 6-cı bəndlərinə, FATF-ın 3-cü Təvsiyəsinə dair İzahlı Qeydə (4-cü bənd) əsasən şəxsin CM-in 193-1-ci və yaxud 194-cü maddələri ilə məhkum olunması üçün predikativ cinayət törətmiş digər şəxs barəsində ittiham hökmünün və yaxud konkret predikativ cinayət hadisəsinin olmasını əks etdirən başqa prosessual sənədin, məsələn cinayət işinin başlanması, dayandırılması və yaxud ayrılması, təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə, şəxs barəsində cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərarların, ümumiyyətlə predikativ cinayət barədə başlanılmış ayrıca icraatın olması bir şərt kimi irəli sürülmür. Hətta leqallaşdırmaya görə cinayət təqibi predikativ cinayətə görə cinayət təqibinin aparılmasından əvvəl başlanıla və yekunlaşa, məhz leqallaşdırma cinayətinin müəyyən edilməsi predikativ cinayət barədə araşdırmanın aparılmasına rəvac verə bilər.

Odur ki, predikativ cinayət üzrə qüvvəyə minmiş ittiham hökmü və yaxud digər prosessual qərar olmadığı vəziyyətdə məhkəmənin leqallaşdırılan əmlakın cinayət yolundan başqa digər yolla əldə edilməsinin mümkün olmamasının müəyyən edilməsi haqqında əsaslandırılmış nəticəyə gəlməsi bu zəruri əlamətin mövcudluğu barədə qənaətə gəlinməsi üçün kifayət edir. Müvafiq olaraq da belə hallarda hökmdə predikativ cinayətin

təfərrüatları, o cümlədən tövsifi, törədilmə yeri, vaxtı və şəraiti, törədilməsində iştirak etmiş şəxslər barəsində məlumatların əks etdirilməsi tələb olunmur.

Predikativ cinayət barədə qanuni qüvvəyə minmiş hökm və yaxud digər prosessual qərar olduqda, leqallaşdırma cinayətində təqsirləndirilən şəxs barəsində aparılan icraatın gedişində həmin hökm və qərarlar əldə edilməli və digər sübutlarla birlikdə şəxsin CM-in 193-1-ci və ya 194-cü maddəsi ilə təqsirliliyinin sübuta yetirilməsində istifadə edilməsi üçün cinayət işinin materiallarına əlavə olunmalıdır. CPM-in 65.1 və 142.1-ci maddələrinə əsasən predikativ cinayət haqqında qanuni qüvvəyə minmiş hökm və yaxud cinayət prosesini həyata keçirən orqanın cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi və ya cinayət işinin başlanmasının rədd olunması haqqında qərarı, o cümlədən cinayət hadisəsinin olmasını inkar etməyən bəraət hökmü və ya qərar preyardisiyal əhəmiyyətə malikdir.

Cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətinin ictimai təhlükəliliyi onunla xarakterizə olunur ki, cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak müxtəlif üsullarla dövlət orqanlarının qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş nəzarətindən kənar mülki dövriyyəyə daxil olaraq onun digər iştirakçılarının, ilk növbədə isə iqtisadi fəaliyyət subyektlərinin mənafeyini təhlükə altına alır.

Qeyd olunan cinayət BMT-nin Korrupsiya Əleyhinə Konvensiyasının 23-cü maddəsinə əsasən cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin yuyulmasının növlərindən biridir.

Təhlil edilən cinayətin predmeti cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakdır. Bu əməlin predmeti leqallaşdırma cinayətinin predmeti ilə eynilik təşkil edir. Cinayət hesab edilən istənilən əməlin törədilməsi nəticəsində əldə edilmiş əmlak qeyd olunan cinayətin predmeti qismində çıxış edə bilər.

Mülki dövriyyəsi ilə əlaqədar hərəkətlər ayrıca cinayət tərkibi yaradan əşyalar hansı yolla əldə edilmiş olmasından asılı olmayaraq CM-in 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin predmeti ola bilməz.

Qabaqcadan vəd etmədən cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə əmlakı əldə etmə belə dəyərlərin bilavasitə və ya onlara olan hüquqları təsdiq edən sənədlərin təqsirkar tərəfindən əvəzli və ya əvəzsiz əldə edilməsində ifadə oluna bilər.

Qabaqcadan vəd etmədən cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə əmlaka sahiblik etmə dedikdə təqsirkarın həmin dəyərlərə faktiki olaraq sahib olması deməkdir.

Qabaqcadan vəd etmədən cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə əmlakdan istifadə etmə dedikdə təqsirkarın öz ehtiyaclarını, yaxud

yaxınlarının ehtiyaclarını ödəmək üçün həmin dəyərlərin faydalı xüsusiyyətlərindən yararlanması başa düşülür.

Qabaqcadan vəd etmədən cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə əmlaka sərəncam vermə dedikdə müxtəlif mülki-hüquqi əqdlər vasitəsilə cinayətin predmetinin özgəninkiləşdirilməsi, habelə bu predmetlərin taleyinin birtərəfli qaydada həll edilməsi başa düşülür.

CM-nin 194-cü maddəsinin dispozisiyasında sadalanan hərəkətlər mahiyyət etibarı ilə bir-birinin ardınca gələn hərəkətlərdir (təqsirkar əvvəlcə cinayət yolu ilə əmlakı əldə edir, daha sonra ona sahiblik edərək istifadə edir, daha sonra isə onun barəsində sərəncam verir). Qeyd olunan dispozisiyada sadalanan alternativ əməllərdən yalnız birinin törədilməsi də bu maddə üzrə cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün kifayətdir. Qeyd olunmalıdır ki, təqsirkar şəxs tərəfindən eyni əmlak barəsində dispozisiyada göstərilən hərəkətlərdən bir neçəsini törətdikdə də cinayətlərin məcmusu və ya təkrarlıqdan söhbət gedə bilməz və onun əməli vahid cinayət kimi tövsif ediləcəkdir.

CM-nin 194-cü maddəsi ilə məsuliyyətin yaranması üçün şəxs müvafiq dəyərlərin cinayət yolu ilə əldə edildiyini dəqiq bilməlidir. Ona görə də əmlakın mənşəyi barədə şəxsə şübhələrin olması bu maddə ilə məsuliyyət yarada bilməz. Əgər şəxs əmlakın cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilməmişdirsə, onun bu maddə üzrə cinayət məsuliyyəti yarana bilməz, çünki bu halda şəxs qanunsuz vicdanlı sahibdir.

Əgər təqsirkar qabaqcadan vəd verməsə də, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakı mütəmadi olaraq əldə etdikdə, saxladıqda, istifadə etdikdə və ya onların barəsində sərəncam verdikdə və həmin əmlakı əldə edən cinayətkarların onun bu hərəkətlərinə güvəndiklərini dərk etdikdə də əməl cinayətdə iştirakçılıq kimi tövsif edilməlidir.

Bilə-bilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın əldə edilməsi ilə nəticələnmiş cinayəti törətmiş şəxs eyni dəyərlər barəsində CM-in 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin subyektı ola bilməz. Başqa sözlə təhlil edilən cinayətin subyektı yalnız kənar şəxs ola bilər. Belə kənar şəxsə cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak cinayəti törətmiş şəxsin özü və ya vasitəçisi tərəfindən verilə bilər.

Qeyd olunan maddə üzrə cinayətin subyektı qismində müvafiq şərtlər olduqda bu maddədə təsbit olunan cinayətin törədilməsi ilə bağlılığı olan hüquqi şəxslərə də cinayət-hüquqi tədbirlər tətbiq oluna bilər.

CM-in 194.1-1-ci maddəsində göstərilən cinayətin xeyli miqdarda törədilməsi ağırlaşdırıcı hal kimi nəzərdə tutulmuş, CM-in 190-cı maddəsinin "Qeyd" hissəsinə əsasən xeyli miqdarda dedikdə əlli min manatdan iki yüz min manata qədər olan məbləğ, həmçinin CM-in 194.2.4-cü maddəsində göstərilən cinayətin külli miqdarda törədilməsi ilə bağlı

həmin qeydə əsasən külli miqdar dedikdə iki yüz min manatdan beş yüz min manata qədər olan məbləğ nəzərdə tutulur.

CM-in 193-1.1.1-ci maddəsində təsbit edilmiş cinayəti CM-in 194-cü maddəsində təsbit edilmiş cinayətdən fərqləndirən əsas əlamət subyektiv cəhətin zəruri tərkib əlaməti kimi xüsusi məqsədin olmasındadır. Belə ki, CM-in 193-1.1.1-ci maddəsində göstərilən əməl törədilərkən təqsirkar cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın əldə edilməsinin həqiqi mənbəyini gizlətmək və ya cinayət törətmiş şəxsin məsuliyyətdən yayınması üçün ona kömək etmək məqsədini güdməlidir. Ona görə də təqsirkar şəxs CM-in 194-cü maddəsində təsbit edilmiş əməlləri də həmin məqsədlə törədərsə, onun əməli CM-in 194-cü maddəsi ilə deyil, 193-1-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir. Mütləq şərt kimi nəzərə almaq lazımdır ki, təqsirkar şəxsin törətdiyi eyni əməl heç bir halda CM-in 193-1 və 194-cü maddələrində göstərilən cinayətlərin məcmusunu yarada bilməz.

III. Leqallaşdırma cinayətinin tövsifedici əlamətlərinə dair məsələlər

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun sözügedən qərarında CM-in 33.3 və 34.2-ci maddələrinə verilmiş mənaya görə cinayətin iştirakçıları (təşkilatçı, təhrikçi və ya köməkçi) leqallaşdırma cinayətinin obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətlərin icrasında bilavasitə iştirak etmədiyi və onların əməlində cinayətin obyektiv cəhətinin tərkib əlamətləri mövcud olmadığı halda, leqallaşdırma “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs” tərəfindən törədilmiş cinayət kimi qiymətləndirilməməli və iştirakçıların əməlləri müvafiq olaraq CM-in 32.3, 32.4, 32.5-ci maddələrinə istinad olunmaqla CM-in 193-1-ci maddəsinin müvafiq müddəası ilə (icraçının əməlinin qiymətləndirilməsindən asılı olaraq) tövsif edilməlidir.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2021-ci il 25 yanvar tarixli qərarına görə “...davam edən vahid cinayət olaraq onunla səciyyələnir ki, onu təşkil edən əməllər ümumi məqsədə yönələn vahid niyyətlə birləşir. Həmcins cinayətlərin təkrarlığı zamanı isə vahid, tək cinayətlər deyil, cinayətlərin çoxluğu əhəmiyyət daşıyır. Burada hər bir ayrı əməl digərləri ilə faktiki əlaqədə olmur, təkrarlıq zamanı ona daxil olan cinayətlər vahid niyyət və ümumi məqsədlə birləşmir”.

Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun 2022-ci il 15 mart tarixli qərarına görə isə “Cinayət Məcəlləsinin 16-cı və 75-ci maddələrinin tələbləri baxımından hər bir cinayətə görə məsuliyyətə cəlb etmə müddəti müstəqil hesablandığından, eyni və yaxud həmcins cinayətlərin təkrar törədilməsi zamanı əvvəlki əmələ görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti keçdiyi halda ikinci əməl təkrarlıq yarada bilməz”.

Odur ki, bir və ya bir neçə predikativ cinayət nəticəsində əldə olunmuş müəyyən məbləğdə pul vəsaitinin (eyni bir məbləğin) və ya digər əmlakın leqallaşdırılması üzrə vahid niyyət və ümumi məqsədlə törədilən CM-in 193-1.1 və 191-1.1.2-ci maddələrinin dispozisiyalarında nəzərdə tutulmuş hərəkətlərin iki dəfə və daha çox törədilməsi, hərəkətlərin təzahür formasından asılı olmayaraq CM-in 193-1.2.2-ci maddəsi ilə tövsif edilə bilməz və davam edən vahid cinayət kimi qiymətləndirilməlidir.

Müxtəlif predikativ cinayətlərdən əldə olunmuş pul məbləğlərinin və yaxud bir predikativ cinayət nəticəsində əldə olunmuş pul məbləğinin vahid niyyət və ümumi məqsəd olmadan, yəni hər dəfə yaranan yeni niyyət və məqsədlə iki dəfə və daha çox leqallaşdırılması, əgər əməllərdən hər biri ayrı-ayrılıqda götürüldükdə cinayət-hüquqi əhəmiyyətini itirməmişsə, o cümlədən növbəti cinayətin törədilməsinədək əvvəlki cinayətə görə, həmçinin hər bir cinayət üzrə hökmün qanuni qüvvəyə minməsinədək cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti keçməmişsə, təqsirkarın əməlləri (əməllərin çoxluğu) cinayətlərin təkrar törədilməsi əlaməti üzrə CM-in 193-1.2.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

CM-in 193-1.2.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə” leqallaşdırma cinayətinin törədilməsi əlaməti təfsir edilərkən nəzərə almaq lazımdır ki, yalnız təqsirkarın tutduğu vəzifə ilə törədilən əməl arasında cinayət-hüquqi əhəmiyyətli bağlılıq olduqda, yəni leqallaşdırma üzrə hərəkətlər məhz həmin vəzifənin təqsirkara verdiyi səlahiyyətlər və yaxud funksional imkanlar sayəsində törədilə bildikdə, şəxsin bu və ya digər vəzifəni tutması, müəyyən qulluq mövqeyində olması (qulluq mövqeyindən istifadə etmə) əməlin hüquqi tövsifini müəyyənləşdirən (tərkibyaradıcı) əlamət kimi nəzərdən keçirilə və təqsirkarın əməli həmin əlamət üzrə tövsif edilə bilər. Hətta şəxsin “vəzifəli şəxs” olması belə, əgər həmin vəzifə leqallaşdırma prosesini təşkil edən bu və ya digər hərəkətin yerinə yetirilməsi üçün hər hansı səlahiyyət vermirsə, onun əməlinin CM-in 193-1.2.3-cü maddəsi ilə tövsif edilməsi üçün əsas ola bilməz.

Həmin Məcəllənin 193-1.2.3-cü maddəsi vəzifəli və ya digər şəxsin qulluq mövqeyindən istifadə etməklə leqallaşdırma üzrə hərəkətləri törətməsini (həm də qulluq mənafeyinə qəsd etdiyi üçün) cinayəti ağırlaşdırmaqla daha ciddi cəzanın təyin edilməsinə əsas yaradan əlamət kimi xüsusilə nəzərdə tutduğundan, bu halda bir tərəfdən CM-in 193-1.2.3-cü maddəsi (xüsusi norma), digər tərəfdən CM-in 308-ci maddəsi (ümumi norma) arasında yaranan rəqabət CM-in 17.4-cü maddəsinə müvafiq olaraq həll edilməli və əməl cinayətlərin məcmusu qaydasında və yaxud CM-in 308-ci maddəsi ilə deyil, yalnız 193-1.2.3-cü maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Təqsirkarın əməlinin CM-in 193-1.3.2-ci maddəsi ilə - “xeyli miqdar” əlaməti üzrə tövsif edilməsi üçün leqallaşdırmaya dair hərəkətlərin CM-in 193-1-ci maddəsinin “Qeyd”ində göstərilən 50.000 manatdan artıq məbləğdə olan əmlaka münasibətdə törədilməsi tələb olunur. Xeyli miqdarda pul vəsaiti (digər əmlak) barəsində leqallaşdırma cinayətinin vahid niyyət və ümumi məqsədlə əhatə olunan bir neçə maliyyə əməliyyatları vasitəsi ilə həyata keçirilməsi nəzərdə tutulduqda, hətta ümumi məbləğin xeyli miqdar təşkil etməyən bir hissəsinin leqallaşdırılması üzrə bir maliyyə əməliyyatının keçirilməsindən sonra əməl başa çatmış xeyli miqdarda pul vəsaitinin leqallaşdırılması cinayəti kimi CM-in 193-1.3.2-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir. “Xeyli miqdar” maliyyə əməliyyatının (bir neçə maliyyə əməliyyatı keçirilməli olduqda, onlardan birincisinin) keçirildiyi və yaxud əqdin bağlandığı an üçün leqallaşdırılan pul vəsaitinin məbləğinə və ya digər əmlakın faktiki dəyərinə görə hesablanır.

Pul vəsaiti xarici valyutada olduqda onun məbləği həmin tarixə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının müəyyən etdiyi məzənnəyə müvafiq olaraq manatla göstərilir, dəyəri məlum olmayan əmlakın faktiki dəyərinin müəyyən edilməsi üçün isə müvafiq məhkəmə ekspertizası təyin edilir.

Cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul vəsaiti və yaxud fərdi müəyyən edilməyən əmlak qanuni gəlirlərlə qarışdırılaraq sonradan bütöv pul vəsaiti barədə maliyyə əməliyyatı keçirildikdə və yaxud bütün əmlak barəsində əqd bağlandıqda, “xeyli miqdar” əlamətinin olub-olmaması maliyyə əməliyyatlarının keçirildiyi (əqdin bağlandığı) bütöv pul məbləğinə (bütün əmlakın dəyərinə) görə deyil, yalnız onun cinayət yolu ilə əldə olunmuş hissəsinə görə müəyyən edilir.

Leqallaşdırma cinayətinin predmetinin məbləği və bununla bağlı ittihamın həcmi, o cümlədən onun “xeyli miqdar” təşkil edib-etməməsi müəyyən edilərkən nəzərə alınmalıdır ki, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlak mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması yolu ilə və ya digər üsullarla çevrilərək leqallaşdırılarkən Azərbaycan Respublikasında vergi və digər məcburi ödənişlərə (məcburi sosial sığorta haqqı, işsizlikdən sığorta haqqı, icbari sığorta haqqı) məruz qalmışdırsa, Vergi Məcəlləsinin 1.4 və 66-cı maddələrinin mənasına görə onların müsadirəsinə yol verilmədiyindən, bu məcburi ödənişlərin məbləği leqallaşdırma cinayəti üzrə ittihamın həcminə daxil edilməməlidir.

Əgər cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak transmilli xarakterli mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması və ya digər üsullarla çevrilərək leqallaşdırılarkən xarici dövlətlərin vergi və digər məcburi ödənişlərinə məruz qalmışdırsa, bu məcburi ödənişlərin məbləği həm predikativ

cinayətin, həm də leqallaşdırma cinayəti üzrə ittihamın həcminə daxil edilməlidir.

Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması və ya digər üsullarla leqallaşdırılarkən maliyyə xidmətləri çərçivəsində könüllü (iradəvi) ödənişlərə (məsələn, bank xidmətlərinin göstərilməsi ilə bağlı bank komissiyasına) məruz qalmışdırsa, həmin ödənişlər Vergi Məcəlləsinin 66-cı maddəsinin tələbinə əsasən müsadirənin tətbiqini istisna etmədiyindən, onların məbləği həm predikativ cinayətin, həm də leqallaşdırma cinayəti üzrə ittihamın həcminə daxil edilməlidir.

IV. Leqallaşdırma cinayətlərində xüsusi müsadirə məsələləri

Leqallaşdırmaya qarşı mübarizənin mahiyyətini bu vəsaitlərin və əmlakın iqtisadi fəaliyyət sferasına daxil olmasının qarşısını almaq, beləliklə də iqtisadi sferanın, maliyyə sisteminin normal fəaliyyətini, ədalətli iqtisadi rəqabət mühitini təmin etmək olduğundan, leqallaşdırma cinayəti və ya predikativ cinayətlər üzrə araşdırma yalnız şəxsin məhkum edilməsi üçün zəruri məlumatların toplanılması ilə məhdudlaşmamalı, cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul vəsaitlərinin aşkar edilməsini, onların üzərinə həbsin qoyulmasını və yekun məhkəmə qərarı ilə (ittiham hökmü və ya cinayət təqibinə bəraətverici sayılmayan əsasla xitam verilməsi barədə qərarla) xüsusi müsadirəsini və buna xidmət edən əmlaka dair səmərəli araşdırılmanı təmin etməlidir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum Qərarında formalaşdırılmış vahid məhkəmə təcrübəsinə əsasən məhkəmələr yalnız CM-in 193-1-ci maddəsi ilə təqsirləndirilən şəxslər barəsində işlərə deyil, həm də cinayət yolu ilə (o cümlədən, cinayətlərin törədilməsi ilə əlaqədar) gəlirlərin əldə edilə bilməsi ehtimalını yaradan digər (predikativ sayılan) cinayətlərə dair işlərə (məsələn, CM-in 144-1, 234.2, 234.3, 213-cü maddələri ilə irəli sürülmüş ittihamlara) baxarkən də məhkəməyədək icraat zamanı cinayət mənşəli gəlirlərin əldə edilib-edilməməsi, leqallaşdırılma üzrə hərəkətlərin, CM-in 99-1.1.1, 99-1.1.2, 99-1.1.3-cü maddələrinə əsasən müsadirəyə məruz qala biləcək hər hansı əmlakın müəyyən edilməsi istiqamətində səmərəli araşdırmanın aparılıb-aparılmadığına, onların müsadirəsinin təmin edilməsi üçün zəruri tədbirlərin görüldü-görülməməsinə diqqət yetirməli və bu məsələlər üzrə cinayət təqibi orqanlarının fəaliyyətsizliyinə xüsusi qərar çıxarmaqla öz münasibətini bildirməli, müvafiq əsaslar olduqda isə CPM-in 207.6-cı maddəsinə əsasən qeyd olunan məsələlərə dair məhkəmə baxışı zamanı müəyyən edilmiş məlumatları ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərməlidirlər.

Şəxsin törətməkdə təqsirləndirildiyi (bilavasitə araşdırılan) cinayət əməli isə (məsələn, satış məqsədi ilə külli miqdarda narkotik vasitənin əldə edilməsi və saxlanması və yaxud insan alveri) ağlabatanlıqla belə ehtimallar və bu ehtimalların yoxlanılması üçün əsas yaradır. Bu Tövsiyəyə görə ölkələr səlahiyyətli hüquq-mühafizə orqanlarının cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizəyə dair milli strategiya çərçivəsində leqallaşdırılmanın, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin araşdırılması üzrə vəzifə daşıdıqlarını müəyyən etməlidirlər. Ən azından əhəmiyyətli gəlir gətirən cinayətlərlə bağlı olan hallarda pulların leqallaşdırılmasına, predikat cinayətlərə, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə dair işlər araşdırılarkən səlahiyyətli hüquq-mühafizə orqanları öz təşəbbüsləri ilə paralel maliyyə araşdırması aparmalıdırlar.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun və həmin Qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi barədə" 2000-ci il 25 avqust tarixli Fərmanı ilə ibtidai istintaqının aparılması (6-cı bənd) Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyinə və Dövlət Vergi Xidmətinə aid edilmiş bir sıra cinayətlər nəticəsində də (məsələn, müvafiq olaraq CM-in 177, 178, 179, 234.2, 234.3, 243, 244; 213-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin) cinayət mənşəli gəlirlərin əldə edilməsi ehtimalı nəzərə alınaraq bu orqanlar tərəfindən səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayətlərə dair işlər başlandıqda və ibtidai istintaq zamanı CM-in 193-1-ci maddəsində göstərilən cinayətin əlamətləri aşkar edildikdə, həmin cinayət üzrə də ibtidai istintaqın aparılmasının müvafiq prokurorun qərarı ilə bu orqanlara aid edilməsi qaydası müəyyən edilmişdir.

Bu və ya digər cinayətə görə başlanılmış ibtidai istintaqın gedişində aşkar olunmuş əmlakın məhz həmin (barəsində araşdırma aparılan) cinayət nəticəsində əldə olunması müəyyən edilməsə də, onun cinayətdən başqa digər yolla əldə edilməsinin mümkünsüz olduğunu (əmlakın hansısa başqa cinayət hadisəsindən əldə edildiyinə dair əsaslı şübhənin mövcudluğunu) və onların leqallaşdırılmaya məruz qalmış əmlak olmasını göstərən kifayət qədər sübutlar müəyyən edildikdə, şəxsə qarşı törədilməsinə görə cinayət işinin başlandığı cinayətlə (məsələn, CM-in 234.2-ci maddəsi ilə) yanaşı, leqallaşdırmaya görə də CM-in 193-1-ci maddəsi ilə ittiham irəli sürülə bilər. Belə hallarda gələcəkdə məhkəmənin yekun qərarı ilə həmin pul vəsaitinin və ya digər əmlakın müsadirəsini təmin etmək məqsədilə cinayət təqibi

orqanı tərəfindən onun üzərinə həbs qoyulması üçün CPM-in XXXII fəslində nəzərdə tutulmuş tədbirlər görülməlidir.

Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın (o cümlədən, leqallaşdırılmış əmlakın) yerini müəyyən etmək və onun üzərinə həbs qoyulmasını təmin etmək mümkün olmadıqda, CPM-in 99-2-ci maddəsinə müvafiq olaraq yekun məhkəmə qərarı ilə həmin digər əmlakın dəyərinə görə xüsusi müsadirənin təmin olunması üçün cinayət təqibi orqanı qeyd olunan əmlakın dəyəri məbləğində təqsirkara məxsus digər (o cümlədən, qanuni mənbədən əldə olunmuş) əmlakın müəyyən edilməsi və onun üzərinə həbs qoyulması üçün tədbirlər görməlidir.

Xüsusi müsadirə ilə bağlı məsələlərin həlli zamanı hazırkı qərarın müddəaları ilə yanaşı “Məhkəmə hökmü haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 2021-ci il 24 dekabr tarixli 15 nömrəli qərarındakı xüsusi müsadirə məsələlərinə həsr olunmuş izahlar nəzərə alınmalıdır. Belə ki, həmin qərarın “Xüsusi müsadirə məsələsi ilə bağlı hökmün xüsusiyyətləri” başlığında qeyd olunan xüsusiyyətlər istintaq üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Xüsusi müsadirə əmlakın məhkəmənin yekun qərarı ilə məcburi qaydada və əvəzsiz olaraq dövlət nəfinə alınmasında ifadə olunan, cinayət cəzası ilə yanaşı cinayət məsuliyyətinin realizə edilməsinə xidmət edən cinayət-hüquqi xarakterli tədbirdir.

Odur ki, əmlakın xüsusi müsadirəsi üzrə qərar yalnız ittiham hökmündə deyil, bəraətverici sayılmayan əsaslarla cinayət təqibinə (o cümlədən, cinayət işi üzrə icraata) xitam verilməsinə dair məhkəmənin yekun qərarında da qəbul edilə bilər. Bu halda cinayət təqibinə (o cümlədən, cinayət işi üzrə icraata) xitam verilməsi haqqında qərarın nəticəvi hissəsində xüsusi müsadirə edilən əmlakın siyahısı göstərilməlidir.

Xüsusi müsadirə üzrə məsələlər həll edilərkən cinayətin törədilməsində alət və vasitə kimi istifadə olunmuş, lakin qanuni sahibinə qaytarılmalı olan əmlakın, eləcə də cinayət yolu ilə əldə olunsada (həmin əmlak hesabına əldə edilmiş gəlir olsa da), qanuni sahibinə qaytarılmalı olan əmlakın müsadirəsini istisna edən müvafiq olaraq CM-in 99-1.1.1 və 99-1.1.2-ci maddələrinin müddəaları nəzərdən qaçırılmamalıdır.

Cinayət Məcəlləsinin 99-1.3-cü maddəsinin tələbinə görə CM-in 99-1.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş, özgəninkiləşdirilməklə və yaxud hər hansı başqa əsasla digər şəxsin (şəxslərin) mülkiyyətinə keçmiş əmlak, əgər bu şəxs (o cümlədən əmlakı hədiyyə kimi və yaxud öz bazar dəyərindən əhəmiyyətli dərəcədə aşağı qiymətə əldə edən) vicdanlı əldə edəndirsə, yəni əmlakı əldə edərkən onu özgəninkiləşdirənin mülkiyyətçi olmadığını bilirdisə və yaxud bilməli idisə, müsadirə edilə bilməz.

Qeyd olunan müddəalar təfsir edilərkən onu nəzərə almaq lazımdır ki, CM-in 99-1.3-cü maddəsində həmin Məcəllənin 99-1.1-ci maddəsinə

istinad olunmuş, bu maddədə isə xüsusi müsadirəyə məruz qoyula bilən əmlak sırasından, o cümlədən müsadirə edilməli olan cinayət yolu ilə edilmiş pul və əmlakın, habelə həmin pul vəsaitləri və ya digər əmlak hesabına əldə edilmiş gəlirlər dairəsindən qanuni sahiblərinə qaytarılmalı olan pul vəsaitləri və digər əmlak istisna edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 182.2-ci maddəsində də təsbit edilmişdir ki, daşınar əşyanın mülkiyyətçisi bu əşyanı itirmişsə, əşya ondan oğurlanmışsa və ya iradəsinin ziddinə olaraq başqa şəkildə onun sahibliyindən çıxmışsa, yaxud əldə edən onu əvəzsiz almışsa, həmin əşyanı əldə edən vicdanlı ola bilməz. Bu məhdudiyyətlər hərracda özgəninkiləşdirilmiş pula, sənədli qiymətli kağızlara və əşyalara tətbiq olunmur. Bu o deməkdir ki, özgəninkiləşdirilmiş əmlakın vicdanlı alıcıda qalmasını ehtiva edən CM-in 99-1.3-cü maddəsi qanuni sahiblərlərinə qaytarılmalı olan daşınar əmlakı nəzərdə tutmur. Odur ki, zərərçəkmiş şəxsin cinayətin törədilməsi nəticəsində məhrum olunduğu daşınar əmlakı (məsələn oğurlanmış əşyalar) kimdə, o cümlədən onu əldə etmiş hər hansı şəxsdə aşkarlanmasından asılı olmayaraq qanuni sahibinə qaytarılmalıdır (hərracda özgəninkiləşdirilmiş əşyalar istisna olmaqla).

CPM-in 132.1.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət işi üzrə maddi sübut qisminə tanınmış mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış (qanuni əsaslarla əldə etmə halları istisna olmaqla), mülki dövriyyədən çıxarılmış əmlak barəsində onların CM-in 99-1.1-ci maddəsində göstərilən əmlak növlərinə aid olub-olmamasından asılı olmayaraq xüsusi müsadirə tətbiq olunmamalı, hökmdə, digər yekun qərarla həmin predmetlərin müvafiq təşkilatlara verilməsi, dəyəri olmadıqda isə məhv edilməsi haqqında qərar qəbul edilməlidir.

V. Sübutlar

a) Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə əldə edilən məlumatların ibtidai istintaqda rolu və əhəmiyyəti.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə məlumatların toplanması və sübut kimi istifadə edilməsi (bundan sonra: əməliyyat məlumatları) funksiyası həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə çirkli pulların yuyulması hallarının aşkarlanması, qarşısının alınması və təqsirkar şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. İbtidai istintaq zamanı ilk növbədə əməliyyat məlumatları qanunvericiliyin tələbləri prizmasından qiymətləndirilməlidir. Belə ki, əməliyyat məlumatları cinayət işi ilə əlaqəli

olmaya və məhkəmə tərəfindən sübut qismində qəbul edilməyə bilər, yaxud əldə edilmə üsulu onun sübut qismində qəbuluna imkan verməyə bilər.

Cinayətkar birlik və ya təşkilatın strukturu, fəaliyyəti, əlaqələri və digər ümumi xarakterli əməliyyat məlumatları birbaşa sübut kimi iş üçün əhəmiyyətə malik olmasa da, dolayı sübut kimi birbaşa sübutları aşkar etməyə aparan yolda vacib rol oynayır. Belə ki, istintaqçıda cinayətkar şəbəkə barədə aydın təsəvvür yaradan belə informasiyalar onun cinayət təqibini doğru istiqamətə yönəltməsinə, maliyyə vəsaitlərinin marşrutunu müəyyən etməsinə, pulun və ya digər əmlakın hərəkətini təmin edən üçüncü şəxslərin (məsləhətçi, mütəxəssis və s.) aşkar edilməsinə kömək edə bilər.

Qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə əsasən, əməliyyat məlumatlarının əldə edilməsinə məsul subyektlər aşağıdakı qaydalara birmənalı olaraq əməl etməlidirlər:

- ✓ *Bu məlumatlar qanunvericilik normalarına uyğun şəkildə və insan hüquq və azadlıqlarına riayət etməklə toplanmalı;*
- ✓ *insan hüquq və azadlıqlarına xələl gətirmədən mənbələrin və metodologiyanın məxfiliyini qorunmalı;*
- ✓ *Prosesin gedişini və nəticələrini rəsmiləşdirməli;*
- ✓ *Prosesin qanuni məqsəd daşdığını və zərurriliyini nəzarətedici subyektlər qarşısında əsaslandırılmalıdır.*

b) Əməliyyat məlumatlarının mənbələri. Elmi ədəbiyyatda çirkli pulların yuyulması ilə bağlı əməliyyat məlumatlarının mənbələri fərqlənsə də, bir qayda olaraq belə məlumatlar aşağıdakı mənbələrdən əldə edilir:

❖ kommunikasiya vasitələrinin izlənməsi;
❖ məxfi müşahidənin aparılması;
❖ Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri ilə əməkdaşlıq edən şəxslərin məlumatları və soraqlaşma;
❖ maliyyə məlumatları;
❖ digər qurumların (milli və xarici) məlumatları;
❖ açıq mənbələrin məlumatları;
❖ və davranışda anormal hallar və dəyişikliklər barədə ictimaiyyətin/təşkilatların nümayəndələrinin xəbərdaredici məlumatları (pozuntu barədə mahiyyət etibarlı ilə intuisiyaya əsaslanan məlumatlar) ilə.

Qeyd edək ki, yuxarıda qeyd edilən mənbələr və onların aşağıdakı təsvir edilən prosedurları Azərbaycan Respublikasının “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında Qanun”unda göstərilən

mənbələrlə tam üst-üstə düşmür. Burada məqsəd istintaqçılarda beynəlxalq təcrübə barədə geniş təsəvvürlərin yaradılması və milli qanunvericiliyin imkan verdiyi həddə bu təcrübələrdən yararlanma imkanının təmin edilməsidir.

Kommunikasiya vasitələrinin izlənməsi. Kommunikasiya vasitələrinin izlənməsi (bəzən bunu "intruziv elektron müşahidə" də adlandırırlar) həm rabitə vasitələrinin izlənməsini (poçt və telefon rabitəsi, internet sistemləri, elektron poçt və s.), həm də informasiyaların ötürülməsinin (trafikinin) adi monitorinqi və analizi vasitəsilə məlumatların əldə edilməsini özündə ehtiva edir.

Fiziki müşahidə və izləmə. Gizli fiziki müşahidə və izləmə uzun müddətdən bəri kəşfiyyat xarakterli məlumatların toplanması üsulu kimi qəbul edilib və sübutların toplanması vasitəsi kimi getdikcə daha çox istifadə edilir. O, adətən texniki müşahidəyə nisbətən daha az intruziv (müdaxiləedici) tədbirdir və hədəfin fiziki müşahidə altına alınaraq izlənməsini, fotosəklinin çəkilməsini, yaxud hətta videogörüntülərinin çəkilməsini özündə ehtiva edir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri ilə əməkdaşlıq edən şəxslərin məlumatları və soraqlaşma. Bu mənbə cinayətkar və ya cinayət şəbəkəsi (şəbəkələri) barəsində məlumatların və (və ya) sübutların təmin edilməsi məqsədi ilə şəxslərin əməkdaşlığa cəlb olunmasını, təlimatlandırılmasını və istifadəsini özündə ehtiva edir. Əməkdaşlıq edən şəxslərin idarə olunması, əməliyyatlara cəlb edilməsi və onlara nəzarət edilməsi üsulları ayrı-ayrı dövlətlərdə fərqlidir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri ilə əməkdaşlıq edən şəxs ifadəsi önəmli situasiyalarda məlumat əldə edib çatdıran istənilən şəxsi (məsələn, bu sahədə fəaliyyət göstərən şəxsi, cinayətkarı, cinayət ortağını və ya islah olunmuş keçmiş cinayətkarı) və ya məlumat toplamaq məqsədi ilə məxfi surətdə lazımı mühitə yeridilən şəxsi ehtiva edə bilər. Bu şəxslərlə hüquq-mühafizə orqanları arasında qarşılıqlı əlaqə təcrübəli və xüsusi hazırlıq keçən "idarəedici" əməkdaş vasitəsilə həyata keçirilməli və öz növbəsində həmin əməkdaşın fəaliyyətinə də yuxarı vəzifəli şəxs tərəfindən nəzarət edilməlidir. Yuxarı vəzifəli şəxs idarəedicilərlə mənbə arasında əlaqənin tənzimlənməsinə görə cavabdehlik daşıyır, işlərin keyfiyyətinə və koordinasiyasına nəzarət edir.

Maliyyə məlumatları. Çirki pulların yuyulması kontekstində maliyyə məlumatları, istər istintaq hərəkətlərinin aparılmasına, istərsə də cinayətkarlığın qarşısının alınmasına və aktivlərə məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsinə və ya onların müsadirə olunmasına köməklik göstərilməsində mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Maliyyə məlumatları müxtəlif mənbələrdən daxil ola bilər və maliyyə qurumlarının hesabatları onların mühüm tərkib hissəsini təşkil edir. FATF və digər beynəlxalq təşkilatlar maliyyə məlumatlarını mühafizə edən qurumların (məsələn, bankların və digər maliyyə institutlarının) şübhəli əməliyyatlar barədə məlumat vermələrini tələb edirlər. Şübhəli əməliyyatlar barədə məlumatlandırma sistemini tətbiq edərkən aşağıdakı iki modeldən birindən istifadə etmək olar:

- əməliyyat təyin edilən müəyyən minimal həddi keçdikdə hər bir belə əməliyyat barədə məlumat verilməsini nəzərdə tutan obyektiv məlumatlandırma sistemləri (məsələn, ABŞ-da, Kanadada). Bu modelin lazımi qaydada işləməsi üçün Maliyyə kəşfiyyatı bölməsi (Financial Intelligence Unit) (FIU) bütün məlumatların qəbulu, emalı və təhlili üçün yetərli resurslarla təmin edilməlidir. Bu sistemin əsas üstünlüyü ondadır ki, bu cür məlumatlandırma sektorla onun müştəriləri arasında münasibətlərə az təsir göstərir, çünki birincinin qarşısında qanunla belə bir tələbə riayət etmək vəzifəsi qoyulur ki, ən azı universal açıq hesabatlılıq mexanizmlərinin tələblərinə riayət etsin.

Qeyd: Milli qanunvericiliyə və instusional quruluşa əsasən Azərbaycanda Maliyyə kəşfiyyatı bölməsinin (FIU) funksiyalarını Azərbaycan Respublikasının **Maliyyə Monitorinqi Xidməti (MMX)** həyata keçirir.

- Digər dövlətlər hesab edirlər ki, maliyyə məlumatlarını mühafizə edən qurumlar əməliyyatın və ya fəaliyyətlərin hansı hallarda şübhəli sayılmalı olduğunu müəyyənləşdirməkdə daha əlverişli vəziyyətdədirlər və buna görə də həmin dövlətlər "subyektiv" sistemləri qəbul ediblər. Bu sistemlərdə qərarları maliyyə məlumatlarını mühafizə edən qurumlar verir, dövlət orqanları isə müəyyən edilmiş meyarlara əməl olunmasına nəzarət edirlər. Bu model çərçivəsində, tənzimlənən qurumlar öz nüfuzlarını qorumaq və qanunsuz mənşəli və ya qanunsuz istifadə üçün nəzərdə tutulan pulları yaxın buraxmamaq üçün xüsusi stimullara malik olurlar. Subyektiv sistemlərə güvənmək istiqamətində ümumi tendensiya mövcud olsa da, bir çox dövlətlər bu iki alternativini kombinə ediblər.

Şübhəli əməliyyatlar barədə bildirişlər (Suspicious Transaction Report) (STR) çirkli pulların yuyulması, eləcə də geniş çeşidli digər maliyyə cinayətləri ilə mübarizədə bütün hökumətlər üçün əsas alətlərdən biridir. Məhz həmin bildirişlərdəki məlumatlar cinayət mənşəli maliyyə vəsaitləri və mənfəətlərlə mübarizə məqsədi ilə istintaq hərəkətlərinin aparılması

üçün maliyyə informasiyalarını təmin edir ki, bu da öz növbəsində aktivlərin geri qaytarılmasına imkan verir. Beləliklə, həmin bildirişlər elə bir mühüm alətdir ki, onun vasitəsilə maliyyə institutları çirkli pulların yuyulması ilə əlaqədar məlumatları FIU-ya (Azərbaycanda MMX-yə) açıqlayır.

Azərbaycanın bu sahədə hüquqi bazası "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın ləqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının 30 dekabr 2022-ci il tarixli Qanununda öz əksini tapıb.

Qanunun 3-cü maddəsinin tələbinə əsasən Qanunun tələbləri qeyri-maliyyə institutları və peşə sahiblərinə münasibətdə aşağıdakı hallarda tətbiq olunur:

- rieltorlar daşınmaz əmlakın alqı-satqısı üzrə əməliyyatlar apardıqda;
- notariuslar, vəkillər, hüquq, mühasibat və vergi məsləhəti xidmətləri göstərən müstəqil şəxslər aşağıdakı əməliyyatları apardıqda və ya bu cür əməliyyatların aparılmasında iştirak etdikdə:
- daşınmaz əmlakın alqı-satqısı;
- müştərinin pul vəsaitlərinin, qiymətli kağızlarının və ya digər əmlakının idarə olunması;
- müştərinin bank, depo, poçt, ödəniş və pul hesablarının idarə olunması;
- hüquqi şəxslərin yaradılması, onların fəaliyyətinin təmin və idarə edilməsi, bu məqsədlərlə pul vəsaitlərinin toplanmasının təşkili, habelə hüquqi şəxslərin səhmlərinin və ya paylarının alqı-satqısı.

Qanunun 12-ci maddəsinin tələbinə əsasən "Auditor xidməti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş auditor xidməti göstərən şəxslər auditor fəaliyyətini həyata keçirən zaman cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın ləqallaşdırılmasının qarşısını almaq məqsədilə əmlakın cinayət yolu ilə əldə edilməsinə şübhə və ya belə şübhə üçün kifayət qədər əsaslar yaradan hallar müəyyən edərlərsə, bu barədə məlumat və sənədləri maliyyə monitorinqi orqanına təqdim etməlidirlər. Auditor xidməti göstərən şəxslər auditor fəaliyyətini həyata keçirən zaman əldə etdikləri bütün məlumat və sənədləri ən azı 5 il müddətində saxlamalıdırlar. Bu müddət maliyyə monitorinqi orqanı və ya nəzarət orqanının qərarı ilə 5 ilədək uzadıla bilər.

Qanunun 16-cı maddəsinin tələbinə əsasən nəzarət orqanları öhdəlik daşıyan şəxslər, habelə bu Qanunun 12-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş şəxslər tərəfindən bu Qanunun tələblərinə əməl edilməsinə nəzarəti həyata keçirən aşağıdakı orqanlardan (qurumlardan) ibarətdir:

- *maliyyə institutlarına münasibətdə – Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı;*
- *rieltorlar, hüquq, mühasibat və vergi məsləhəti xidmətləri göstərən şəxslərə münasibətdə – Dövlət Vergi Xidməti qismində Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi;*
- *notariyslara və qeyri-hökumət təşkilatlarına, o cümlədən xarici dövlətlərin qeyri-hökumət təşkilatlarının Azərbaycan Respublikasındakı filial və ya nümayəndəliklərinə münasibətdə – Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi;*
- *dini qurumlara münasibətdə – Azərbaycan Respublikasının Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi;*
- *vəkillərə münasibətdə – Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası;*
- *auditor xidməti göstərən şəxslərə münasibətdə – Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası.*

Qeyd edək ki, beynəlxalq təcrübədə (cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitləri və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına, terrorçuluğun və kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə üzrə beynəlxalq standartlarda – FATF TÖVSİYƏLƏRİ) cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasının və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısını almaq məqsədilə müvafiq tədbirləri həyata keçirmək öhdəliyi olan maliyyə institutları, eləcə də qeyri-maliyyə institutları və peşə sahibləri “gatekeeper” adlandırılır. FATF-ın 40-cı Təvsiyəsinə dair izahlı qeyddə, həmçinin digər beynəlxalq sənədlərdə maliyyə monitorinqi orqanı kimi həmin termindən istifadə olunur.

Məsələn göstərmək olar ki, Böyük Britaniyada “gatekeeper”lərin müxtəlif nümunələri vardır (məsələn, vəkillər, mühasiblər və notariyslar). Həmin şəxslər cinayətkarlar üçün çirkli pulların yuyulması ilə bağlı trestlərin yaradılmasında iştirak etmişdir. Belə ki, vəkil dərman cinayətindən əldə etdiyi gəlirləri çirkli pulların yuyulması məqsədilə offşor trest hesabına depozitə qoyaraq sonradan həmin vəsaitlərdən istifadə etmişdir. Trestdən əmlak almaq və kredit götürmək (trestin səlahiyyətlərindən biri onu təmin etmək imkanındır) vəkil tərəfindən ona olan güvəndən bu şəkildə istifadə üsulunu nümayiş etdirir.

Çirkli pulların yuyulması cinayətləri zamanı cinayətin subyekti bir qayda olaraq qanunsuz əmlakı təkbəşinə leqallaşdırma bilmədiyi üçün yuxarıda təsvir edilən “gatekeeper”lərə müraciət edir və müəyyən ödəniş və ya digər sövdələşmə əsasında onların köməyindən, habelə məsləhətlərindən istifadə edir. Odur ki, istər istintaq zamanı, istərsə də

əməliyyat-axtarış fəaliyyətində təqsirli şəxslərin qeyd edilən vasitəçilərlə əlaqələrinin müəyyən edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

VI. Sübutetmə yükü

Qeyd olunmalıdır ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin “Con Murey Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 08.02.1996-cı il tarixli, “Condron Birləşmiş Krallığa qarşı” iş üzrə 02.05.2000-ci il tarixli, “Bekles Birləşmiş Krallığa qarşı” iş üzrə 08.10.2002-ci il tarixli qərarlarında ifadə olunmuş hüquqi mövqeyinə görə də “susmaq hüququ” mütləq hüquqlar sırasına aid deyil.

Şəxsin leqallaşdırma cinayətinin törədilməsində təqsirləndirilməsi barədə ittiham və bu ittihamın sübuta yetirilmiş olması barədə məhkəmə hökmü CPM-in 32, 125, 143-146-cı maddələrinin, habelə sübutlara və sübutetməyə dair digər cinayət-prosessual normalara müvafiq surətdə əldə olunmuş, yoxlanılmış və qiymətləndirilmiş sübutlara əsaslanmalıdır.

CPM-in 137-ci maddəsinə əsasən cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlak və belə əmlakın leqallaşdırılması barədə əməliyyat-axtarış fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş materiallar “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun əldə olunduqda və bu Məcəllənin tələblərinə uyğun təqdim edildikdə və yoxlanıldıqda, onlardan cinayət təqibi üzrə icraatda sübut kimi istifadə olunmasına yol verilir. Cinayət təqibi orqanı tərəfindən cinayət yolu ilə əldə olunmuş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə sahəsində xüsusi funksiyalarla yüklənmiş, o cümlədən şübhəli maliyyə əməliyyatları barədə məlumatları toplayan və təhlil edən Maliyyə Monitorinqi Xidməti (bundan sonra – “MMX”) ilə əməkdaşlıq çərçivəsində əldə olunan məlumatlar sübutların axtarılıb tapılması üçün əsas ola, bununla əlaqədar toplanmış materiallar isə CPM-in 144-cü maddəsinə müvafiq surətdə yoxlanıldıqdan sonra cinayət təqibi üzrə icraatda sübut kimi istifadə oluna bilər.

VII. Leqallaşdırma cinayətinə görə cəzanın təyin edilməsi və digər məsələlərlə bağlı müddəalar

“Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi, habelə cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilə-bilə pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə cinayətinə dair bəzi məsələlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum Qərarı ilə formalaşdırılmış yeni vahid məhkəmə təcrübəsinə görə

leqallaşdırma cinayətinə dair işlər üzrə cinayət prosesində təqsirkarlara CM-in 8-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş ədalət prinsipinin, cəzanın təyin edilməsinə dair normalarının, o cümlədən CM-in 58.3-cü maddəsinin tələblərinə cavab verən, CM-in 41.2-ci maddəsində təsbit edilən cəzanın məqsədlərinə xidmət edən cəzanın təyin edilə bilməsini təmin etmək üçün bütün zəruri, o cümlədən təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini kifayət qədər aşkarlayan məlumatlar toplanmalı, bu məlumatlar məhkəmələr tərəfindən cəza təyini məsələsi həll olunarkən ətraflı təhlil edilib düzgün nəzərə alınmalıdır. İqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad etmə məsələsini tənzimləyən CM-in 73-2-ci maddəsində leqallaşdırma cinayətinin predmetinin (ondan əldə olunan gəlirlərin) könüllü qaytarılmasına görə təqsirkarın cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi imkanı nəzərdə tutulmamışdır. Təqsirkarın müvafiq predikativ cinayət üzrə vurulmuş ziyanı, əldə etdiyi gəlirləri ödəməsinə (tələb olunduqda – həmçinin dövlət büdcəsinə müvafiq məbləği ödəməsinə və zərərçəkmiş şəxslə barışmasına) görə CM-in 73-1 və 73-2-ci maddələrinə müvafiq olaraq predikativ cinayətə görə cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi də şəxsin leqallaşdırma cinayətinə görə məsuliyyətdən azad edilməsinə əsas yaradan hal kimi qiymətləndirilə bilməz.

Həmin Plenum Qərarına görə predikativ cinayət nəticəsində birbaşa və ya dolayı yolla əldə olunmuş əmlakın, eləcə də leqallaşdırmanın və CM-in 194-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin predmetini təşkil edən əmlakın qanuni sahiblərinə qaytarılması və yaxud dövlət nəfinə müsadirə edilməsi üçün cinayət təqibi üzrə icraatı aparan orqana könüllü təqdim edilməsi; predikativ cinayətin araşdırılması zamanı – leqallaşdırmanın, leqallaşdırma cinayətin araşdırılması zamanı – predikativ cinayətin açılması, təqsirkar şəxslərin müəyyən edilməsi üçün cinayət təqibini həyata keçirən orqanla əməkdaşlıq etmə CM-in 59.1.10-cu maddəsində, habelə müvafiq əsaslar olduqda CM-in 59.1.12, 59.1.13-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş cəzanı yüngülləşdirən və təqsirkara cəzanın (cəzanı ağırlaşdıran hallar olmadıqda) CM-in 60.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş güzəştli şərtlərlə təyin edilməsini tələb edən hal (hallar) kimi qiymətləndirilməlidir.

FƏSİL 3

İnformasiyanın əldə edilməsi, təhlili və istifadəsi

I. Maliyyə-kəşfiyyat xarakterli məlumatlar

Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı maliyyə araşdırması aparmaq üçün müstəntiqin bir sıra maliyyə və inzibati məlumatlara, hüquq-mühafizə orqanlarının informasiyalarına və kəşfiyyat xarakterli məlumatlara çıxış imkanı olur. Başlanğıc mərhələdə kəşfiyyat məlumatları kimi əldə edilən bəzi məlumatlar sonrakı mərhələdə sübut formasında məhkəməyə təqdim edilə bilər.

Yuxarıdakılar nəzərə alınmaqla, aşağıda maliyyə araşdırmasına yardımçı ola biləcək materialların 6 ayrı-ayrı əsas kateqoriyası təqdim edilir. Həmin kateqoriyalara nəzər salan zaman məlum olacaqdır ki, müəyyən növ materiallar bütün hallarda yalnız kəşfiyyat məqsədləri üçün istifadə edilir, digər növ materiallar isə başlanğıc mərhələdə sübut qismində toplanı bilər, yaxud ilkin olaraq kəşfiyyat məqsədləri üçün əldə edildiklərinə baxmayaraq, sonradan sübutedici materiala çevrilə bilər.

1. Cinayət tarixçələri və kəşfiyyat xarakterli məlumatlar: Bunlar ya araşdırmanın hədəfi olan konkret şəxs (şəxslər) barəsində, ya da müəyyən növ cinayət fəaliyyətləri barəsində hüquq-mühafizə orqanlarında olan materiallardır. Buraya təkcə əvvəlki həbslər, cinayət təqibləri, məhkumluqlar və sanksiyalar barədə məlumatlar deyil, həm də fərdlər arasında əlaqələrin təfəsilatları daxildir. Bundan əlavə, cinayətlərlə bağlı kəşfiyyat xarakterli məlumatlar adətən informatorların, müşahidə tədbirlərinin, gizli vasitələrin istifadəsinin, müsahibələrin və dindirmələrin, habelə məlumatların tədqiqinin sayəsində əldə edilir.
2. Çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə çərçivəsində açıqlanan məlumatlar: Buraya şübhəli əməliyyatlar barədə bildirişlər (STR), habelə milli qanunvericilik əsasında toplanması tələb olunan digər informasiyalar (məsələn, nağd pul əməliyyatları, elektron pul köçürmələri barədə məlumatlar və müəyyən edilmiş pul limitini keçməklə aparılan digər əməliyyatlar barədə bəyannamələr və ya açıqlamalar) daxildir.
3. Maliyyə informasiyaları/qeydləri: Bunlar fiziki və ya hüquqi şəxslərin maliyyə işləri və əməliyyatları barədə materiallardır. Onların dəyərliyi sadəcə konkret əməliyyatların detallarını

göstərmələrində deyil, həm də cinayət mənşəli resurslar, strukturlar və potensial cinayət əməliyyatları barədə informasiyaları təqdim etmələrindədir. Belə informasiyalar həm də gələcək fəaliyyətlərin proqnozlaşdırılmasına, vəsaitlərin və aktivlərin yerinin müəyyənləşdirilməsinə kömək edir. Əlbəttə, bu kateqoriyaya aid materiallar çox vaxt üçüncü tərəflərin, məsələn, bankların və ya digər maliyyə qurumlarının sərəncamında olur. Bu kateqoriyaya aid materialların tipik nümunələrinə bunlar daxildir: bank hesabından çıxarışlar, bank hesabının rekvizitləri, maliyyə hesablari, fərdlərin və ya müəssisələrin maliyyə əməliyyatlarına dair qeydə alınmış digər məlumatlar, xidməti borc çərçivəsində aparılan yoxlamaların gedişində toplanmış digər informasiyalar və "öz müştərini tanı" protokolları (yəni müştərilər barədə detallı məlumatlar).

- 4. Məxfiləşdirilmiş informasiyalar/məxfi məlumatlar: Bu kateqoriya materiallara milli təhlükəsizlik məqsədləri üçün kəşfiyyat orqanları tərəfindən toplanan və saxlanılan materiallar aiddir. Bu məlumatlara çıxış səviyyəsi, böyük ehtimalla, məhdudlaşdırılmış olur.*
 - 5. Açıq mənbələrin materialları: Bunlar açıq tipli mənbələri, məsələn, internet, sosial media, çap mediası və elektron medianı, habelə dövlətə (bəzi hallarda isə özəl sektora) məxsus arxivləri və reyestrləri tədqiq etməklə əldə edilə bilən bütün informasiya və detalları əhatə edir.*
 - 6. Tənzimləyici qurumların informasiyaları: Bunlar tənzimləyici orqanlarda saxlanılan məlumatlardır. Onlara çıxış imkanı məhdudlaşdırılır və adətən bu imkana yalnız rəsmi funksiya və vəzifələri yerinə yetirən şəxslər malik olurlar. Buraya mərkəzi bankların, vergi orqanlarının, dövlət gəlirlərinin toplanması agentliklərinin və bəzi digər dövlət qurumlarının məlumatları daxildir.*
-

I. Cinayət təqibi orqanı ilə Maliyyə Monitoring Xidməti (MMX) arasında əməkdaşlıq

Maliyyə Monitoring Xidməti (MMX) cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılması və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinin qarşısının alınması sahəsində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş səlahiyyətləri həyata keçirən, habelə müvafiq sahədə

siyasətin formalaşmasında iştirak edən qurumdur. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidməti Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında müstəqil struktur vahidi olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 23 fevral tarixli 66 nömrəli Fərmanı ilə yaradılmış, 3 fevral 2016-cı il tarixində yeni təşkilat – Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası yaradılmış və Maliyyə Monitorinqi Xidməti onun tərkibinə daxil edilməklə ona maliyyə monitorinqi orqanı funksiyası verilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 25 may tarixli 95 nömrəli Fərmanına uyğun olaraq, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın leqallaşdırılmasına qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirilən tədbirlərdə dövlət qurumlarının potensialının gücləndirilməsi və bu sahədə fəaliyyətin effektiv əlaqələndirilməsini təmin edən koordinasiya mexanizminin yaradılması, onlar arasında əməkdaşlığın və məlumat mübadiləsi sisteminin səmərəliliyinin artırılması, beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi məqsədi ilə Maliyyə Monitorinqi Xidməti publik hüquqi şəxs yaradılmışdır. Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin funksiyaları aşağıdakılardır:

- *Vahid siyasətin formalaşmasında və bu siyasətin həyata keçirilməsində iştirak etmək;*

- *Tənzimləməni və nəzarəti həyata keçirmək;*

- *Milli risk qiymətləndirilməsini həyata keçirmək, bu istiqamətdə dövlət orqanlarının və qurumlarının fəaliyyətini əlaqələndirmək;*

- *Monitorinq iştirakçılarının, monitorinqdə iştirak edən digər şəxslərin, nəzarət və digər dövlət orqanlarının fəaliyyətini əlaqələndirmək, onlardan daxil olan məlumatları toplamaq və təhlil etmək;*

- *Vahid informasiya sisteminin tətbiqini təmin etmək;*

- *Normativ xarakterli aktlar qəbul etmək və müvafiq hüquqi aktların layihələrinin hazırlanmasında iştirak etmək;*

- *PL/TMM sisteminin inkişafını təmin etmək.*

MMX-nin fəaliyyəti ilə bağlı əsas missiyası monitorinq subyektlərindən məlumatların əldə edilməsi, təhlili və mübadiləsi vasitəsilə cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizəyə dəstək vermək, Maliyyə Monitorinqi Xidmətini müasir tələblərə cavab verən və ölkədə cinayət istismarından azad bir maliyyə sisteminin təmin olunmasına xidmət edən maliyyə monitorinqi orqanına çevirməkdir.

Azərbaycanda MMX-nin rolu maliyyə məsələlərini araşdıran müstəntiq üçün önəmlidir, belə ki, müvafiq ölkədən asılı olaraq, MMX maliyyə araşdırmasına başlamaq və ya onu genişləndirmək səlahiyyətinə malik olan orqanlardan biridir. Sadəcə dildə desək, MMX dövlətin ərazisində elə bir mərkəzi idarədir ki, maliyyə hesabatlarının məlumatlarını əldə edir, onları müəyyən şəkildə emal edir (məsələn, kəşfiyyat xarakterli

məlumatları təhlil edir), daha sonra müvafiq dövlət qurumlarına və ya prokurorluq orqanlarına təqdim edir və beləliklə çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə səylərinə dəstək göstərir. Qeyd etmək vacibdir ki, MMX maliyyə qurumları ilə hüquq-mühafizə/prokurorluq orqanları arasında, habelə müxtəlif ölkələr arasında sürətli informasiya mübadiləsinin təmin etməyə qadirdir.

Beynəlxalq təcrübədə maliyyə məsələlərini araşdıran orqan qismində Maliyyə Kəşfiyyatı Bölməsi (FIU) çıxış edir. Bütün dünyada FIU iki əsas fəaliyyət formasından birini qəbul edir. Bunlardan birincisi ondan ibarətdir ki, FIU çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə tədbirlərini artıq mövcud olan hüquq-mühafizə sistemləri ilə paralel həyata keçirir (bunu FIU-nun məhkəmə, hüquq-mühafizə və ya hibrid modelləri adlandırırlar). İkinci fəaliyyət formasına gəlincə, bu halda FIU maliyyə məlumatlarının mərkəzləşdirilmiş qaydada qəbul edilməsi, qiymətləndirilməsi və bu qiymətləndirmənin nəticəsində əldə edilən məlumatların səlahiyyətli hüquq mühafizə və ya prokurorluq orqanlarına göndərilməsi üçün nəzərdə tutulan vahid idarə formasında fəaliyyət göstərir (bunu FIU-nun inzibati və hibrid modelləri adlandırırlar). Azərbaycanda inzibati FIU formasında ikinci model mövcuddur ki, bu da Maliyyə Monitorinqi Xidmətidir.

Hazırda Azərbaycan Respublikasında MMX ilə hüquq mühafizə orqanları arasında əməkdaşlıq aşağıdakı qaydada həyata keçirilir:

- MMX özü analitik fəaliyyətləri nəticəsində əldə etdikləri şübhəli əməliyyatlar barədə məlumatları hüquq mühafizə orqanlarına göndərir;
- MMX-yə şübhəli əməliyyatlar barədə monitorinq orqanlarında məlumatlar daxil olur, daha sonra həmin məlumatlar aidiyyəti üzrə araşdırma aparılması üçün hüquq mühafizə orqanlarına göndərilir.

Milli təcrübədə MMX tərəfindən Korrupsiyaya qarşı Mübarizə Baş İdarəsinə göndərilmiş şübhəli məlumatlar üzrə 2022-ci il ərzində Baş İdarədə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 193-1.3.2-ci maddəsi ilə 6 cinayət işi başlanmışdır.

MMX-nin şübhəli əməliyyatlar barədə hüquq mühafizə orqanlarına göndərdiyi məlumatlar üzrə geriye məlumatlandırma hüququ vardır. Belə ki, "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın ləqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 19-cu maddəsinin tələbinə əsasən geriye məlumatlandırma qanunla müəyyən edilmiş qaydada təqdim edilmiş məlumat və sənədlər üzrə görülmən tədbirlərin nəticələrinin izlənilməsi, keyfiyyətə nəzarət edilməsi və statistik məlumatların toplanması məqsədilə məlumat və sənədləri alan orqanın (qurumun) müvafiq məlumatları həmin

Qanunun 19.3–19.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydada göndərən tərəfə təqdim etməsidir. Aşağıdakı məlumat və sənədlər geriyə məlumatlandırma çərçivəsində təqdim edilir:

- ***təqdim edilmiş məlumat və sənədlərin qəbul edildiyi və araşdırıldığı barədə məlumat;***
- ***məlumat və sənədlərin araşdırılması nəticəsində sonrakı addımların xülasəsi;***
- ***məlumat və sənədlərin keyfiyyətinə və istifadəyə yararlılığına dair məlumat;***
- ***təqdim edilən əməliyyatlar üzrə dövrü statistik məlumat.***

“The Egmont Group of Financial Intelligence Units” adlı beynəlxalq qurum (Eqmont Maliyyə Kəşfiyyat Bölmələri Qrupu) çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə aparmaq üçün milli maliyyə kəşfiyyatı bölmələri (FIU) arasında əməkdaşlıq və kəşfiyyat məlumatlarının mübadiləsini asanlaşdıran beynəlxalq təşkilatdır. Milli FIU-lar şübhəli maliyyə əməliyyatları haqqında məlumatları toplayır, onlar alınan məlumatların işlənməsi və təhlili üçün məsuliyyət daşıyırlar. FIU hər hansı qeyri-qanuni fəaliyyətə dair kifayət qədər sübutlar aşkar etdikdə, toplanmış sübutları hüquq mühafizə orqanları ilə paylaşır. Eqmont Qrupu 1995-ci ildə 24 milli FIU-nun qeyri-rəsmi şəbəkəsi kimi yaradılmış, baş ofisi Kanadanın Toronto şəhərində yerləşir. Qrup adını qrupun təsis toplantısının keçirildiyi Brüsseldəki Eqmont Sarayından götürüb. Eqmont Qrupunun Katibliyi 15 fevral 2008-ci ildə Toronto şəhərində daimi qərargahını yaratmış, katibliyin həmçinin Kanadanın paytaxtı Ottava şəhərində də əlavə ofisləri vardır. Eqmont Qrupunun məqsədi çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizədə əməkdaşlığı təkmilləşdirmək və bu sahədə daxili proqramların həyata keçirilməsini təşviq etmək üçün dünya üzrə mütəmadi olaraq FIU-ların forumunu təmin etməkdir. Egmont Qrupu üzv FIU-lara aşağıdakılar vasitəsilə dəstək verir:

- qarşılıqlı informasiya mübadiləsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi və sistemləşdirilməsi;
- FIU-lar tərəfindən işə götürülən işçilərin təcrübə və bacarıqlarını təkmilləşdirmək üçün təlimlər təklif etmək və kadr mübadiləsini təşviq etməklə FIU-ların effektivliyinin artırılması;
- Egmont Secure Web (ESW) kimi texnologiyanın tətbiqi vasitəsilə FIU-lar arasında daha yaxşı və təhlükəsiz ünsiyyətin gücləndirilməsi;
- üzv FIU-ların əməliyyat bölmələri arasında artan koordinasiya və dəstəyin təşviq edilməsi;
- FIU-ların əməliyyat müstəqilliyini təşviq etmək

- Çirkli pulların yuyulması proqramı olan yurisdiksiyalarla və ya inkişafın ilkin mərhələlərində proqramı olan ərazilərlə birlikdə FIU-ların yaradılmasını təşviq etmək.

Hazırda Eqmont Qrupuna 167 dövlətin Maliyyə Monitorinqi Orqanı daxil edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Monitorinqi Xidməti tərəfindən 2009-cu ilin sonunda Eqmont Qrupu Katibliyinə üzvlük barədə müraciət ünvanlamışdır. Buna uyğun olaraq Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin Eqmont Qrupuna üzvlüyü ilə bağlı müvafiq prosedurlara başlanılmışdır. Müvafiq prosedurlar çərçivəsində Rusiya Federasiyası və Ukrayna Respublikasının maliyyə monitorinqi orqanları Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti üçün sponsor qurumlar olaraq müəyyən edilmişdir. Üzvlük prosedur çərçivəsində Eqmont Qrupunun 27 iyun – 1 iyul 2010-cu il tarixində keçirilən 18-ci plenar iclasında Maliyyə Monitorinqi Xidməti müşahidəçi qismində iştiraka dəvət edildi. Bu plenar iclasda Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin Eqmont Qrupunun üzvlüyünə qəbul prosedurlarının növbəti mərhələsi müzakirə edilmişdir. Maliyyə Monitorinqi Xidməti daha iki dəfə Eqmont Qrupunun İşçi Alt-qruplarının iclaslarında (Moldova, oktyabr 2010-cu il və Aruba, mart 2011-ci il) müşahidəçi qismində iştirak etmişdir. Arubada keçirilmiş İşçi Alt-qrupların iclası zamanı Hüquq İşçi Alt-qrupu tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidmətinin Eqmont Qrupuna üzv seçilməsi tövsiyə edilmişdir. 11-15 iyul 2011-ci il tarixlərində təşkil edilmiş Eqmont Qrupunun 19-cu plenar iclasında qəbul edilmiş qərarla Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı yanında Maliyyə Monitorinqi Xidməti daha altı dövlətin maliyyə monitorinqi orqanı ilə birlikdə Eqmont Qrupunun tamhüquqlu üzvü seçilmişdir.

Çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə çərçivəsində uğurlu cinayət təqibinin həyata keçirilməsi səmərəli araşdırmadan asılıdır. Araşdırmanın səmərəliliyi isə aşağıdakılardan asılıdır:

- pulların/aktivlərin və maliyyə axınlarının izlənilməsindən;
- maliyyə araşdırmasının prinsiplərini və məqsədlərini anlamaqdan;
- maliyyə sistemlərini və (köhnə və yeni) ödəniş/pulköçürmə metodlarını anlamaqdan;

- banklarla və digər maliyyə xidmətlərinin təchizatçıları ilə tərəfdaşlıq əlaqələrinin qurulmasından;

- MMB-lərdən və çirkli pulların yuyulması ilə mübarizə üzrə beynəlxalq şəbəkələrdən lazımı qaydada istifadə edilməsindən;

- Prokurorlar və müstəntiqlər arasında koordinasiyanın olmasından.

ABŞ Dövlət Departamentinin 2014-cü və 2018-ci il üzrə hesabatına görə Azərbaycanda qanunsuz gəlirlərin çox hissəsi aşağıdakı cinayətlərdən əldə edilir:

- vergidən yayınma (bu, çirkli pulların yuyulması risklərinin təxminən 75%-ni təşkil edir);
- korrupsiya (bu, risklərin təxminən 10%-ni təşkil edir);
- narkotik vasitələrin və silahların istehsalı və ticarəti;
- oğurluq və özgə əmlakını talama;
- dələduzluq;
- insan alveri;
- qaçaqmalçılıq.

Hal hazırda milli qanunvericilikdə “maliyyə araşdırması” müstəqil institut kimi nəzərdə tutulmur və bu cinayət təqibi zamanı istintaqın əsas xətti ilə birlikdə aparılır. Maliyyə araşdırmasının məqsədi cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın, habelə qanunsuz yolla əldə edilmiş əmlakın müəyyən edilməsi və bərpası üzrə tədbirlərin görülməsi, bununla da gələcəkdə müsadirə üçün hazırlanmasıdır. FATF standartlarına əsasən bu araşdırma əsas istintaqdan ayrıca - ona paralel olaraq aparılmalıdır. Vəsaitin əvvəlki bölmələrində də qeyd edildiyi kimi Ali Məhkəmənin müvafiq Plenum Qərarı maliyyə araşdırmasına xüsusi diqqət ayrılmasını və təcrübədə tətbiqini zəruri edir.

Beynəlxalq təcrübəyə əsasən cinayət təqibini aparan subyekt istənilən tamah motivli ağır cinayət üzrə effektiv və səmərəli maliyyə araşdırmasının aparılmasını təmin etməlidir.

Maliyyə araşdırmasının əsas məqsədləri bunlardır:

- cinayət yolu ilə əldə edilən, istifadə edilən və ya istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulan vəsaitləri və ya aktivləri müəyyənləşdirmək;
- araşdırılan işə aidiyyəti olan sübutları əldə etmək;
- mövcud maliyyə-kəşfiyyat xarakterli məlumatları daha da dolğunlaşdırmaq;
- cinayət və ya terror təşkilatının və ya şəbəkəsinin maliyyə strukturlarını üzə çıxarmaq;
- vəsaitlərin və digər aktivlərin dondurulmasına/üzərinə həbs qoyulmasına və müsadirə olunmasına əsas verən maliyyə-kəşfiyyat xarakterli məlumatları və sübutları əldə etmək;
- cinayət fəaliyyətlərini qabaqlamaq;
- müsadirə ilə bağlı məhkəmə icraatında ittihamı təsdiqləyəcək maliyyə-kəşfiyyat xarakterli məlumatları və sübutları toplamaq;
- qarşılıqlı hüquqi yardım çərçivəsində digər dövlətdən daxil olan sorğunun icrası üçün sübutlar toplamaq.

Maliyyə əməliyyatları: vəsaitlərin (aktivlərin) izlənməsi, müəyyən edilməsi və dondurulması.

Vəsaitlərin və aktivlərin izlənməsi kontekstində yadda saxlamaq vacibdir ki, hüquqi şəxs, məsələn, saxta/qondarma şirkət, yaxud alternativ variant kimi hər hansı qanuni hüquqi şəxs aktivlərin hərəkəti üçün vasitə qismində istifadə edilə bilər. Bununla əlaqədar olaraq, həmişə əsas məqsədlərdən biri sözügedən aktivlərin benefisiar mülkiyyətçisi olan və ya həmin aktivlərdə benefisiar maraqları olan fiziki şəxsi müəyyənləşdirməkdir. Sadəcə benefisiar hüquqi şəxsi müəyyənləşdirmək yetərli deyil, diqqəti həmin hüquqi şəxsin arxasındakı fiziki şəxsin və ya şəxslərin müəyyənləşdirilməsi üzərində cəmləşdirmək lazımdır.

Cinayət yolu ilə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətlərinin istintaqı zamanı istifadə edilən və ya istifadə edilməsi nəzərdə tutulan vəsaitlərin izlənməsi məsələsini nəzərdən keçirərkən araşdırmanı həyata keçirən müstəntiq nəzərə almalıdır ki, şübhəli şəxsin (şəxslərin) niyyəti qanunsuz gəlirləri qanuni aktivlərə "çevirməkdən", yaxud ən azından həmin gəlirlərin izlənilə bilməməsi üçün onların hərəkətini gizlətməkdən ibarət ola bilər. Bunun üçün şübhəli şəxs (şəxslər) çirkli pulların yuyulmasına yönələn klassik üçmərhləli prosesdən istifadə edə bilər:

Daxiletmə - bu adətən birinci mərhələdir və burada əsas məqsəd aktivləri hər hansı qanunsuzluq izlərindən "təmizləməkdən" ibarətdir. Buna bir sıra yollarla, məsələn, vəsaitləri maliyyə sistemində yerləşdirməklə nail olmaq olar (bunu maliyyə institutu vasitəsilə və yaxud maliyyə alətlərinə konversiya yolu ilə etmək olar);

Yerləşdirmə - aktivlər qanuni bazara "uğurla" daxil edildikdən sonra ikinci mərhələ həmin aktivlər üçün iz azdırıcı ssenarinin yaradılmasıdır. Aktivləri başqa tip aktivə çevirmək və ya saxta şirkət vasitəsilə bir ölkədən başqasına köçürmək olar;

İntegrasiya – bu son mərhələdir, burada aktivlər və ya gəlirlər legitim iqtisadiyyata ötürülür və ya qarışdırılır, bunu daşınmaz əmlak almaqla, hər hansı biznesdə pay almaqla və ya vəsaitləri ənənəvi bank sisteminə qoymaqla etmək olar, belə ki, bu, vəsaitlərə daha mötəbər xarakter verir və onların hərəkətini asanlaşdırır.

Vəsaitləri müəyyənləşdirərkən və izləyərkən araşdırmanı aparam müstəntiq aşağıdakı ilkin sualları cavablandırmağa çalışır:

- Daşınmaz əmlak və ya digər bahalı mallar alınıbmı?
- Aktivlər digər ölkələrdə/offşor zonalarda gizlədilibmi?
- Köməklik üçün hansı ortaqlardan/tərəfdarlardan/üçüncü tərəflərdən istifadə edilib?
- Digər cinayətkarlarla əlaqələr varmı?
- "Həyat tərz" ilə bağlı hansı sübutlar var?

- Cinayətdə iştirak edənlərin/şübhəli bilinənlərin əlaqələri/ünsiyyətləri (məsələn, telefon danışığının ödəniş qəbzləri) nəyi göstərir?

- Müəyyən edilən bank transferləri/elektron pulköçürmələr baş veribmi?

- Nağd pulları çatdıran kuryerlərdən və qeyri-rəsmi pul köçürmələrindən istifadənin sübutları varmı?

- Vəsaitlər xeyriyyə təşkilatlarının/QHT-lərin/biznes müəssisələrinin hesablarına yerləşdirilibmi?

Bununla belə, müəyyən metodlar və yanaşmalar var ki, belə hallarda onların tətbiqi nəzərdən keçirilməlidir:

- Fiziki şəxslərin bioqrafik məlumatlarının;
- Şirkətlər barədə məlumatların/hüquqi şəxslərin qeydiyyat reyestrlərinin;

- Xeyriyyə təşkilatlarının/QHT-lərin qeydiyyat/reyestr məlumatlarının yoxlanılması;

- Şahidlərlə/mənbələrlə dindirmələrin aparılması;
- Bank/maliyyə əməliyyatlarının sənədlərinin, telefon danışığının ödəniş qəbzlərinin/kommunikasiya əlaqələri barədə qeydlərin və məlumatların yoxlanılması, araşdırma hədəfi olan ayrı-ayrı şəxslərin məsrəflərinin, nəqliyyat xərclərinin və s. barədə yardımçı qeydlərin/sübutların, dövlət idarələrində qeydə alınmış məlumatların (o cümlədən sərhədkeçmə, lisenziya üçün müraciət etmə və s. barədə informasiyaların) nəzərdən keçirilməsi;

- Daşınmaz əmlak barədə qeydlərin/reyestr məlumatlarının yoxlanılması

- Hesabların/əməliyyatların gizli monitorinqinin aparılması;
- Xüsusi araşdırma üsullarının və ümumi gizli metodologiyanın istifadəsi, o cümlədən gizli axtarışların, elektron müşahidənin aparılması/telefon danışığının dinlənilməsi və məxfi agentdən istifadə edilməsi.

Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı cinayət işlərinin istintaqı zamanı istintaq zərurəti yarandıqda müsadirə və ya qətimkan tədbiri qismində təqsirkar şəxslərin aktivlərinin dondurulması tədbirlərinin həyata keçirilməsi istintaqın hərtərəfli, tam və obyektiv həyata keçirilməsi baxımından olduqca mühüm əhəmiyyətə malikdir. FATF-ın (4, 32 və 38-ci Təvsiyələri) tövsiyələrinə əsasən **dondurulma** dedikdə səlahiyyətli orqan və ya məhkəmənin dondurulma mexanizmi çərçivəsində görülməli tədbir əsasında, yaxud onun qüvvədə olduğu müddət daxilində və ya səlahiyyətli orqan tərəfindən dövlət nəfinə alma və ya müsadirə barədə qərar qəbul

edilənə qədər əmlakın, avadanlığın və digər vasitələrin ötürülməsi mənimlənməsi və ya hərəkətinin qadağan edilməsi deməkdir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində aktivlərin dondurulması termini yalnız Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosessual Məcəlləsinin “Terrorçuluğa və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizə çərçivəsində sanksiya tətbiq edilməli fiziki şəxslərin və qurumların ölkədaxili siyahıya daxil edilməsi üzrə icraat” adlı 60-cı fəslində öz əksini tapmışdır. Həmin fəslin analitik təhlilindən belə nəticəyə gəlinir ki, yalnız terrorçuluq və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi əməllərini törədən barəsində sanksiya tətbiq edilməli olan fiziki şəxslərin aktivlərinin dondurulması həyata keçirilə bilər.

Milli qanunvericilikdə aktivlərin dondurulmasına alternativ prosessual tədbir əmlak üzərinə həbs qoyulması istintaq hərəkətidir. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 177.3.3-cü maddəsinin tələbinə əsasən əmlak üzərinə həbs qoyulması istintaq hərəkəti bir qayda olaraq məhkəmə qərarının alınmasından sonra həyata keçirilir. Həmin Məcəllənin 177.4.3-cü bəndində əsasən əmlak üzərinə həbs qoyulması Məcəllənin 249.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda müstəntiq tərəfindən müvafiq məhkəmə qərarı olmadan məcburi qaydada aparıla bilər. CPM-nin 249.5-ci maddəsində göstərilmişdir: “Təxirə salına bilməyən hallarda cinayət törətmiş şəxs tərəfindən əmlakın və ya cinayət yolu ilə əldə edilmiş əşya və vasitələrin məhv edilməsini, zədələnməsini, korlanmasını, gizlədilməsini və ya verilmiş mülki iddianın təmin edilməsi hesabına özgəninkiləşdirilməsini güman etməyə əsas verən dəqiq məlumat olduqda, müstəntiq məhkəmənin qərarı olmadan bu Məcəllənin 177.2-177.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tələblər yerinə yetirildikdə əmlak üzərinə həbs qoya bilər.”

Benefisiar mülkiyyətçi institutu. Çirki pulların yuyulmasına qarşı mübarizə tədbirləri ilə bağlı istintaq olunan cinayət işlərinin istintaqı zamanı benefisiar mülkiyyətçisi olan və ya həmin aktivlərdə benefisiar maraqları olan fiziki şəxsi müəyyənləşdirmək olduqca əhəmiyyətlidir. Qeyd etmək zəruridir ki, benefisiar hüquqi şəxsi müəyyənləşdirmək yetərli deyil, əsas diqqəti həmin hüquqi şəxsin arxasındakı fiziki şəxsin və ya şəxslərin müəyyənləşdirilməsi üzərində cəmləşdirmək lazımdır. FATF Təvsiyələrində **“benefisiar”** və **“benefisiar mülkiyyətçi”** anlayışlarının izahları verilmişdir. Belə ki, həmin Təvsiyələrə əsasən **benefisiar** dedikdə hər hansı müəssisədən, təsisatdan və ya təşkilatdan fayda əldə etmək hüququna malik olan şəxs və ya şəxslər başa düşülür.

Benefisiar həm fiziki, həm də hüquqi şəxs ola bilər. **“Benefisiar mülkiyyətçi”** dedikdə müştərinin son nəticədə sahibi olan və ya ona nəzarət edən fiziki şəxs(lər), yaxud əməliyyatın fayda əldə etməsi üçün həyata keçirildiyi fiziki şəxsdir. Həmin anlayışa həmçinin son nəticədə

hüquq şəxs və ya təsisatı üzərində effektiv nəzarəti həyata keçirən şəxslər də daxildir. Benefisiar mülkiyyətçi bir və ya bir neçə nəfərin hər hansı şirkətin faktiki, yaxud dolayı sahibi olması və yaxud şirkətin formal sahiblərinə nəzarət imkanına malik olması, həmin şirkətin maliyyə və qeyri-maliyyə aktivlərindən birbaşa və ya dolayı yolla bəhrələnməsidir.

Benefisiar mülkiyyətçi anlayışını qanunvericiliyə daxil edən ilk ölkə Ukrayna olmuş, belə ki 2015-ci ilin fevral ayında "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş çirkli pulların yuyulmasının, terrorizmin və kütləvi qırğın silahlarının yayılmasının maliyyələşməsinə qarşı mübarizə və qarşısının alınması haqqında" Qanun qüvvəyə minmişdir. Həmin qanunda benefisiar mülkiyyətçi anlayışının dəqiq izahı verilərək, onun formal sahibinin kimliyindən asılı olmayaraq, hər hansı hüquqi şəxsin fəaliyyətinə təsir etmək imkanlarına malik fiziki şəxslər olduğu qeyd edilir.

Mövcud beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq aşağıda göstərilən meyarlar əsasında hər hansı hüquqi şəxsin benefisiar mülkiyyətçiləri barədə məlumatların reyestri aparılmaqla, aşağıda qeyd olunan məzmununda məlumatların açıqlanması qeyd olunan tiptən olan cinayət işlərinin istintaqı zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edir:

- 1) Benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatların elektron mərkəzi reyestrinin aparılması və bu cür məlumatların açıqlanması;
- 2) Bu cür reyestrlərin ictimaiyyətə daima açıq olması, reyestrə girişin əlçatan olması üçün hər hansı haqqın tələb olunmaması;
- 3) Benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatların aidiyyəti dövlət qurumları tərəfindən mütəmadi olaraq yoxlanılması;
- 4) Çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizə qanunvericiliyinə əsasən maliyyə institutları, qeyri-maliyyə institutları və digər təsisatlar üçün benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatları müəyyən etmək, yoxlamaq və aşkar edilən uyğunsuzluqları bildirmək öhdəliyinin müəyyən olunması;
- 5) Benefisiar mülkiyyətçilər barədə məlumatların reyestri və bu cür məlumatların açıqlanması qaydalarının pozulmasına görə pozuntunun xarakter və dərəcəsindən asılı olaraq inzibati və ya cinayət məsuliyyətinin müəyyən olunması.

Azərbaycan Respublikasında istintaqı aparılmış mürəkkəb sxemli vergidən yayınma cinayət əməllərinin ümumiləşdirilməsi zamanı məlum olmuşdur ki, əksər cinayətlərdə benefisiar mülkiyyətçi (faktiki rəhbər) gizlədilir, bank əməliyyatlarını həyata keçirən nominal şəxslər (formal direktorlar) həmin benefisiar mülkiyyətçilərini tanımır, müəssisələrin idarəetməsi əlaqələndirici şəxslər vasitəsilə həyata keçirilir. Qeyd edilməlidir ki, hüquqi şəxslərə münasibətdə benefisiar mülkiyyətçinin müəyyən edilməsi, məlumatların saxlanması və ötürülməsinə dair

öhdəliklər qanunvericiliklə monitoring subyektlərinin üzərinə qoyulmuşdur.

Azərbaycanda benefisiar mülkiyyətçilik institutunun tətbiqinin hələ reallaşdırılmaması və məlumat bazasının mövcud olmaması səbəbindən xarici tərəfdaşların aidiyyəti sorğularının hüquq mühafizə orqanları tərəfindən cavablandırılması imkanları mövcud deyil. Hüquqi şəxslərə dair təsisçilər üzrə məlumat mübadiləsi isə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq konvensiyalar çərçivəsində, eləcə də qarşılıqlı prinsip əsasında həyata keçirilir.

Mövcud tələblər benefisiar mülkiyyətçinin müəyyən edilməsini öhdəlik kimi tanısa da, bunun hansı qaydada aparılmasını tənzimləmir. Yalnız bank qanunvericiliyini tənzimləyən normativ xarakterli aktlar bu məsələnin tənzim edilməsini həyata keçirir.

Hüquqi şəxslərin qeydiyyatı zamanı benefisiar mülkiyyətçi məlumatlarının əldə edilməsinə dair tələblər qanunvericilikdə yer almır. Monitoringdə iştirak edən digər şəxslər tərəfindən toplanılan məlumatların keyfiyyəti ilə əlaqədar problemlər istintaq fəaliyyətinin keyfiyyətinə məhdudlaşdırıcı təsir göstərir.

Virtual və kriptovalyutalar. Virtual valyuta, rəqəmsal valyuta və kriptovalyuta terminləri qarşılıqlı surətdə bir-birini əvəz etməklə istifadə edilsə də, onların arasında bəzi mühüm fərqlər vardır. Hər hansı dövlətdə qanuni ödəniş vasitəsi olmayan (hazırda Yaponiya və İsveçrə onları qanuni ödəniş vasitəsi kimi tanıyırlar) və dövlət tərəfindən buraxılmayan və ya dəstəklənməyən kriptovalyutalar pulların hərəkətini və köçürülməsini araşdırırlar üçün xüsusi problemə çevrilib. Onların xüsusiyyətləri, məsələn, əməliyyatların anonimliyi, az xərc tələb etməsi və əməliyyatların izlənməsinin çətinliyi çirkli pulların yuyulması ilə məşğul olanlar üçün onları xüsusilə cəlbedici edir.

Həm mərkəzləşdirilən, həm də mərkəzləşdirilməyən (yəni vahid inzibatçısı və ya saxlayıcısı olmayan) virtual valyutalar vardır, sonuncularla iş xüsusilə problemlidir. Bitcoin ilk mərkəzləşdirilməyən virtual valyutadır və bitcoinlə aparılan maliyyə əməliyyatlarının izlərinin axtarılması aşağıdakı səbəblərə görə çətinliklər yarada bilər:

- fiziki şəxslərlə virtual valyuta hesabları arasında izləmə bilən əlaqənin olmaması;
- izləməyə maneələr yaradan alətlərdən (mikserlərdən, tumblerlərdən, anonimayzerlərdən) istifadə edilməsi;
- qeyri-məhdud sayda hesabların yaradılmasının mümkünlüyü.

Virtual valyutalarla kriptovalyutalar arasında aşağıdakı əsas fərqləri qeyd etmək faydalı olar:

- Kriptovalyuta rəqəmsal valyuta növü olsa da, onların arasında bəzi fundamental fərqlər mövcuddur. Rəqəmsal valyutalar mərkəzləşdirilmiş valyutalardır, müəyyən insanlar və kompüterlər qrupu var ki, onlar şəbəkədə əməliyyatların vəziyyətini tənzimləyirlər. Kriptovalyutalar isə mərkəzləşdirilməyən valyutalardır, onların tənzimlənməsi istifadəçilərin çoxluğu tərəfindən həyata keçirilir.

- Rəqəmsal valyutalar istifadəçinin eyniləşdirilməsini (identifikasiyasını) tələb edir. Siz öz fotosəkinizi və dövlət orqanları tərəfindən verilmiş müəyyən sənədləri yükləməlisiniz. Kriptovalyutalarla aparılan alışlar, yatırımlar və istənilən digər proseslər bunların heç birini tələb etmir. Bununla belə, kriptovalyutalar tam anonim deyil. Əməliyyatları aparənlərin məlumatlarında ad, yaşayış ünvanı və s. kimi konfidensial informasiyalar olmasa da, hər bir əməliyyat qeydə alınır, kriptovalyutayı göndərənlər və qəbul edənlər istifadəçilərə məlum olur. Beləliklə, bütün əməliyyatları izləmək olur.

- Rəqəmsal valyutalarla əməliyyatlar şəffaf deyil. Siz elektron "pul kisəsinin" ünvanını seçə və bütün pul köçürmələri görə bilməzsiniz. Bu informasiyalar konfidensialdır. Kriptovalyuta əməliyyatları isə şəffafdır. Hər kəs istənilən istifadəçinin əməliyyatlarını görə bilər, çünki gəlirlərin bütün axınları açıq "zəncirdə" yerləşir.

- Rəqəmsal valyutalarla əməliyyatlarda problemlərin həlli ilə məşğul olan mərkəzi orqan vardır. O, iştirakçının və ya dövlət orqanlarının müraciəti əsasında, yaxud dələduzluq və ya çirkli pulların yuyulması şübhəsi olduqda əməliyyatları ləğv edə və ya dondura bilər. Kriptovalyuta əməliyyatları istifadəçilər toplumu tərəfindən tənzimlənilir.

- Bir çox ölkələr rəqəmsal valyutalar üçün müəyyən hüquqi bazaya malikdirlər, Avropa İttifaqının "2009/110/EC" sayılı direktivi, yaxud ABŞ-ın "Vahid ticarət kodeksi"nin "4A" maddəsi buna misal ola bilər. Biz hazırda eyni sözləri kriptovalyutalar barəsində söyləyə bilmərik. Bir çox ölkələrdə onların rəsmi statusu müəyyənləşdirilməyib. Hüquqi bazanın yaradılması prosesi hələ ilkin mərhələdədir.

Baxmayaraq ki, istifadəçi bütün əməliyyatları virtual valyuta ilə apara bilər, çox zaman o, həmin valyutayı nağdlaşdırmağa və sistemdən çıxarmağa ehtiyac duyur. Buna görə də, "real" valyutanın virtual valyutaya çevrilməsi və gec-tez həmçinin əks çevrilmə baş verəcəkdir. Bu cür mübadilə virtual valyutanın işləkliyi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Mərkəzləşdirilmiş virtual valyuta sistemində istifadəçi nağd valyutayı sistemə daxil etmək və ya oradan çıxarmaq üçün bu işləri idarə edən şirkətlə birbaşa əqd bağlaya bilər, mərkəzləşdirilməyən sistemlər isə belə xidmət göstərmirlər. Bunun nəticəsi olaraq, "valyutadəyişənlər" adlandırılan, üçüncü tərəf qismində çıxış edən subyektlər yaradılır ki, onlar da nağd

valyutanı sistemə daxil etmək və ya oradan çıxarmaq və bir virtual valyutanı digərinə çevirmək üçün platformanı təmin edirlər.

Müstəntiq yadda saxlamalıdır ki, virtual valyutalar "real" valyuta ilə əməliyyatlara əsaslanan sistemə nisbətən istifadəçilərin anonimliyinin daha yüksək səviyyədə qorunmasına imkan verir. Hətta müstəntiq əməliyyatın izlənməsində uğura nail olsa belə, virtual hesab ilə konkret fiziki şəxs arasında əlaqəni müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkə bilər. Şübhəsiz ki, sistemin mərkəzləşdirilmiş olmaması bu çətinliyi daha da artırır.

Maliyyə araşdırması alətlərinin çoxu virtual valyutaya münasibətdə effektivdir. Mütəmadi olaraq rast gəlinən bəzi nümunələr aşağıdakılardır:

- Mərkəzləşdirilmiş sistemlər vasitəsilə aparılan virtual valyuta əməliyyatlarını, adi onlayn ödəniş xidmətlərində olduğu kimi, çox zaman uğurla izləmək olur.

- Mərkəzləşdirilməyən sistemlər vasitəsilə aparılan əməliyyatları isə həmin sistemdə əməliyyatların açıq reyestrlərindən istifadə edildikdə izləmək olur (şəbəkədən keçən bütün əməliyyatlar həmin registrdə qeydə alınır).

- Araşdırma zamanı çox vaxt kiberaraşdırma metodları, məsələn, şübhəli şəxsin kompüter "obrazının" götürülməsi və internet xidməti provayderinin qeydə aldığı məlumatların əldə edilməsi köməyə gəlir.

- "Valyutadəyişən" xarici dövlətdədirsə, inzibati yardımın və qarşılıqlı hüquqi yardımın əldə edilməsi üçün həmin dövlətin müvafiq qurumu ilə erkən təmaslar önəmlidir.

- Hətta əməliyyatlarda elektron "pul kisəsi" istifadə edilsə belə, əməliyyatın vaxtı bəllidirsə, əməliyyatların açıq reyestri virtual valyutanın göndərildiyi elektron ünvanı müəyyənləşdirə bilər.

- Adətən ən böyük çətinlik bitcoin əməliyyatının ünvanını müvafiq fiziki şəxs ilə əlaqələndirməkdən ibarət olur. Bəzən qeydiyyatla alınmış "valyutadəyişəndən" əldə edilən məlumatlar əsasında valyutanın təyinat ünvanını fiziki şəxs ilə əlaqələndirmək mümkün olur (məcburi tənzimləmənin olduğu dövlətlərdə), belə ki, "valyutadəyişən"lərdən (tənzimləmənin mövcud olduğu həmin dövlətlərdə) tələb olunur ki, müştərilərinin kimliklərini yoxlasınlar.

- Bəzi bitcoin istifadəçiləri öz bitcoin ünvanlarını internetdə yerləşdirirlər ki, bu da onlar barəsindəki digər məlumatlarla birlikdə onların həqiqi kimliyini müəyyənləşdirməyə imkan verə bilər.

- Virtual valyutanın müsadirəsi qanunla nəzərdə tutulubsa, belə valyutanı, məsələn, bitcoini müsadirə etmək üçün hüquq mühafizə orqanlarının elektron "pul kisəsinin" yerləşdiyi qurğunu/avadanlığı və ya daşıyıcını (məsələn, noutbuku, planşeti və ya USB-ni) əldə etmələri, yaxud ən azı qanuni yolla onlara çıxış əldə etmələri tələb olunur. Müsadirədən

dərhal sonra isə bitcoin hökumətin nəzarətində olan elektron "pul kisəsinə" köçürülməli, "kisənin" məlumatlarının daşıyıcısı isə qurğudan/avadanlıqdan çıxarılmalı və internetə qoşulmadan saxlanmalıdır. Təkcə elektron "pul kisəsinin" müsadirə olunması və sübut qismində saxlanması yetərli deyil, çünki şəbəkədə və ya digər fiziki daşıyıcıda həmin "pul kisəsinin" ehtiyat variantları ola bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası ərazisində virtual aktivlərlə birdəfəlik əməliyyatların aparılması və maliyyə vəsaitlərinin elektron köçürməsi ilə bağlı qanunvericilik bazasının olmaması həmin aktivlərdən istifadə etmək yolu ilə cinayətlərin törədilməsi zamanı qeyd olunan cinayət işlərinin istintaqını aparan müstəntiqlər üçün bir çox çətinliklərə səbəb olur.

Belə ki, virtual aktivlərdən istifadə etməklə, həmçinin maliyyə vəsaitlərinin elektron köçürülməsi yolu ilə müxtəlif cinayətlərin törədilməsi mümkündür. Ona görə də leqallaşdırma cinayətlərinin və digər cinayətlərin hərtərəfli, tam və obyektiv şəkildə istintaq olunması üçün ölkə qanunvericiliyinə virtual aktivlərlə birdəfəlik əməliyyatların aparılması və maliyyə vəsaitlərinin elektron köçürməsi ilə bağlı qaydaların implementasiya edilməsi zəruridir. Belə ki, qeyd olunan xüsusiyyətləri özündə ehtiva edən müddəaların müvafiq qanunvericiliyə daxil edilməsi ilə Azərbaycan Respublikası ərazisində virtual aktivlərlə aparılan birdəfəlik əməliyyatların və köçürmələrin həyata keçirilməsindən əvvəl və ya həyata keçirildiyi anda müştəri uyğunluğu tədbirlərini, Azərbaycan Respublikası ərazisində yerli banklar və ya onların filialları və şöbələri, xarici bankların yerli filialları və ya poçt-maliyyə xidmətləri göstərən təşkilatlar vasitəsilə həyata keçirilən maliyyə vəsaitlərinin elektron köçürmələrinin aparılması qaydaları və şərtlərini, elektron köçürmələrin aparılması zamanı müştəri uyğunluğu tədbirlərini, maliyyə institutları arasında işgüzar münasibətlərə dair tələbləri, maliyyə institutları arasında işgüzar münasibətlər zamanı tələb olunan sənədlərin, habelə ödəniş sənədinin forma və məzmununu müəyyən edən vahid bazanın yaranması istintaq üçün əhəmiyyətli töhfə olacaqdır.

Lakin bir mühüm xüsusiyyət də yaddan çıxarmaq olmaz ki, fiziki və ya hüquqi şəxslər tərəfindən maliyyə institutlarının təqdim etdiyi elektron üsullarla (bank hesabı vasitəsilə, hesab açmadan və ya yeni ödəniş metodları ilə) vəsaiti alana çatdırılması məqsədilə aparılan transsərhəd və ya ölkədaxili əməliyyatlar, həmçinin ödəniş kartlarından istifadə etməklə məhsulların, xidmətlərin alışı zamanı bütün əməliyyat zənciri boyunca kartı müəyyən etməyə imkan verən unikal məlumatların ötürüldüyü köçürmələr və maliyyə institutları arasında öz məqsədləri üçün hesablaşmalar və köçürmələr elektron köçürmə hesab edilmir.

I. Müstəntiqin həyata keçirməli olduğu istintaq hərəkətlərinin səciyyəvi xüsusiyyətləri

Müstəntiq icraatında olan cinayət işinin ibtidai istintaqı zamanı istintaq üçün əhəmiyyət kəsb edə biləcək müxtəlif istiqamətləri müəyyənləşdirməlidir ki, araşdırmanın əsas olaraq hansı məsələlərə yönəlməsi və həmin məsələlər üzərində cəmləşməsi xüsusiyyətləri təmin edilsin. Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı araşdırma aparən müstəntiq maliyyə xarakterli kəşfiyyat məlumatlarının hazırlanması məsələsini nəzərdən keçirməli, maliyyə araşdırmasını diqqətlə planlaşdırmalı (bunlar xüsusi araşdırma üsullarının tətbiqini tələb edə bilər), məhdudlaşdırma və sonrakı müsadirə məsələlərini, habelə aktivlərin idarə olunması məsələlərini həll etməli və digər istintaq tədbirlərinin gedişində potensial maliyyə aspektlərini diqqətdən qaçırmamalıdır.

Müstəntiq qeyd olunan cinayət işi üzrə istintaq aparən zaman istintaqın hərtərəfli, tam və obyektiv həyata keçirilməsini təmin etmək üçün istintaq planı hazırlayaraq istintaqın gedişində nəzərə alınmalı olan məsələləri həmin planda qeyd etməli və həmin plan üzrə aşağıda qeyd olunmuş xüsusiyyətlər əsasında araşdırmaya başlayaraq istintaqı davam etdirməlidir.

- Cinayət əməlini (əməllərini), habelə cinayətin subyektiv elementi də daxil olmaqla cinayət tərkibi elementlərinin hər biri üçün tələb olunan sübutları müəyyənləşdirmək;

- Hadisə yeri ilə bağlı strategiya;
- Kriminalistik ekspertiza strategiyası; (Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı işlərdə kompüter avadanlıqlarının kriminalistik ekspertizasını aparmaq və oradakı materialları qanuni yolla necə əldə etmək və sonradan sübut kimi təqdim etmək məsələlərini nəzərdən keçirmək);

- Axtarış strategiyası (evdə və ya ofis otaqlarında axtarış aparmaq, əgər axtarış ofis otaqlarında aparılırsa, qanunla qorunan materialların qorunmasını (müdafiəsini) təmin etmək üçün tədbirləri və təminatları nəzərə almaq, elektron sübutların necə toplanacağını müəyyənləşdirmək (kompüterlərin, noutbukların, planşetlərin götürülməsi, şifrələnmiş məlumatları əldə etməyə çalışmaq);

- Şahidlərlə (və əgər zərər çəkən varsa həm də onunla) bağlı strategiya;

- Sübutlarla bağlı strategiya - ittiham aktlarının təsdiqlənməsi üçün tələb olunan sübutların əldə edilməsi;

- rəqəmsal sübutlarla davranış - belə sübutların təhlükəsiz şəraitdə saxlanması və "süzgəcdən keçirilməsi";

- istintaq hüquqi şəxslər barəsində aparılırsa, məsuliyyətin müəyyənləşdirilməsi üçün tələb olunan sübutların əldə edilməsi;

- Maliyyə sübutları ilə bağlı strategiya – bu komponent digər məsələlərə yanaşı, MMX-dan və digər dövlət idarələrindən əldə edilən kəşfiyyat xarakterli məlumatların, xüsusən gəlirlər və vergilər barədə informasiyaların məzmunu, STR-da yer alan məlumatlar və onlardan sübut kimi istifadə etmənin qaydaları, əldə edilə bilən xarici maliyyə məlumatları, maliyyə vəsaitlərinin hərəkəti, maliyyə fəaliyyətlərinin mənzərəsini yaratmaq üçün tələb oluna biləcək maliyyə ekspertizasının xarakteri, məhdudlaşdırma və götürmə/müsadirə tədbirləri, bu tədbirlərin nə zaman həyata keçirilməsi, onların hansı aktivlərə şamil olunmalı olması, aktivlərin idarə olunması, aktivlərə münasibətdə məhdudlaşdırma və (və ya) götürmə/müsadirə, həmin tədbirlərdən sonra aktivlərin necə saxlanması məsələlərini geniş əhatə etməli;

- qarşılıqlı hüquqi yardım barədə mümkün müraciətlər olduqda beynəlxalq əməkdaşlıq strategiyasının effektiv şəkildə həyata keçirilməsi qaydaları (hansı növ hüquqi yardımın tələb olunduğunu nəzərdən keçirmək, həmin yardım üçün hansı mərhələdə müraciət edilməli olduğunu müəyyənləşdirmək, sorğuların müddəti, Azərbaycanın üzv olduğu beynəlxalq təsisatlar vasitəsilə qeyri-rəsmi sorğu ilə müraciət etmək, yaxud hüquqi yardımı tələb olunan dövlətin hakimiyyət orqanları ilə birbaşa əlaqəyə girmək məsələsini nəzərdən keçirmək, tələb olunan yardımın növü, sübutların toplanması, məhdudlaşdırma, götürmə, müsadirə və ya ekstradisiya tədbirləri)

- Xüsusi araşdırma üsulları (XAÜ) ilə bağlı strategiya;
- Kəşfiyyat xarakterli məlumatlarla bağlı strategiya;
- Şübhəli şəxslə bağlı strategiya – araşdırmanın kimin barəsində, yəni fiziki, yoxsa hüquqi şəxs və ya hər ikisinin barəsində aparılması, şübhəli şəxs və ya araşdırmanın hədəfi hər hansı nüfuzlu şəxsdirsə (siyasətçi və s.) həmin şəxsin ədalət mühakiməsindən gizlənməsi riski nəzərə alınmaqla həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi diqqətlə planlaşdırılmalı, şübhəli şəxs beynəlxalq təşkilatın üzvüdürsə və ya diplomatik toxunulmazlığa malik şəxsdirsə immunitet məsələlərinin meydana çıxması ehtimalı nəzərə alınaraq həbs qətimkan tədbirinin müddətinin müəyyənləşdirilməsi; araşdırma hüquqi şəxs barəsində aparılırsa cinayətdən yararlanan şəxslərin müəyyənləşdirilməsi;

- Gizli müşahidənin aparılması üçün əməliyyat tapşırığının verilməsi;

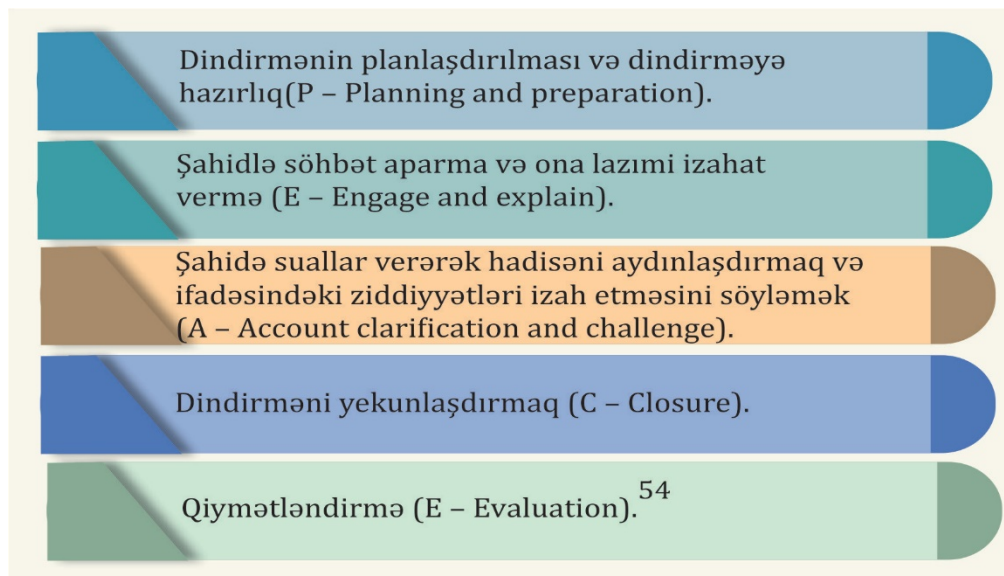
- İctimaiyyət və media ilə əlaqə strategiyası (ictimaiyyətin inamını qoruyub saxlamaq üçün vaxtında və düzgün informasiya təqdim etmək, araşdırmanın məqsəd və vəzifələrinə yardım etmək, təhlükəsizliyin təmin

edilməsi ilə bağlı cəmiyyətdə əminlik yaratmaq, qərəzli məlumatların qarşısını almaq, məqsədəuyğun olmayan və cinayət təqibinə xələl yetirə bilən ehtimallarla əlaqədar olaraq maraqlı media nümayəndələrinə məsləhətlər vermək, həssas məlumatların və ya araşdırma taktikasının açıqlanmasının qarşısını almaq);

- Risklərin qiymətləndirilməsi və idarə olunması strategiyası – çirkli pulların yuyulması ilə bağlı araşdırmalar (xüsusən ictimai təhlükəliliyi yüksək olan, cəmiyyətdə böyük ictimai rezonans doğuran cinayətlərdən söhbət gedirsə araşdırmanın mürəkkəbliyi, çox epizodluluğu, xeyli resurs tələb etməsi, həssas xarakter daşması) məxfi maliyyə-kəşfiyyat məlumatlarını, məxfi informasiyaları və s. məsələləri özündə ehtiva edir. Qeyd olunan xüsusiyyətlər istintaq planına mütəmadi olaraq yenidən baxılması yolu ilə həll edilməlidir.

İstintaq zamanı müstəntiq tərəfindən yuxarıda qeyd olunan xüsusiyyətlərin hər biri ayrıca nəzərdən keçirilməli və hansıların strategiyaya daxil edilməli olduğu müəyyənləşdirilməlidir.

Çirkli pulların yuyulması ilə əlaqədar ibtidai araşdırma zamanı şahidlərin dindirmə metodologiyasının spesifik xüsusiyyətləri. Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı ibtidai araşdırma zamanı şahidlərin dindirilməsinin müxtəlif metodları mövcuddur ki, bu sahədə hansı yanaşmanın düzgün olması Azərbaycan spesifikasiyası nəzərə alınmaqla razılaşdırılmalıdır. Bununla bağlı xüsusilə faydalı ola biləcək nümunəvi standart "PEACE" adlandırılan modeldir:

Dindirmənin səmərəli olması üçün müstəntiq faktları diqqətlə bir araya gətirərək dindirməni planlaşdırmalı, dindirmə prosesində dindirilən şəxslə kontakt yaratmalı, effektiv dinləmə bacarığına malik olmalı, hadisə ilə bağlı lazımi sualları lazımi vaxtda verməli, şahidin müdafiəsi üçün lazımi təhlükəsizlik tədbirlərini görməli, ifadə verməyə meylli olmayan şahidlərlə davranış qaydalarını bilməli, şahidlərə yardım və dəstək göstərilməlidir.

Hüquq ədəbiyyatında yer alan mənbəyə istinadən 1997-ci ildə avstraliyalı hakim Castis Yanq 14 prinsip müəyyən etmişdir ki, onun fikrincə həmin prinsiplər sübutların qiymətləndirilməsinə kömək edir.

1. Adi hadisənin baş verməsi ehtimalı qeyri-adi hadisəyə nisbətən daha çoxdur;

2. Məlumatlarının və ya ifadələrinin daxili komponentlərində ziddiyyət olmayan şahidin ifadələrinin doğru olması ehtimalı məlumat və ya ifadələri bu cür olmayan şahidin ifadələrinin doğru olması ehtimalına nisbətən daha çoxdur;

3. İfadələri digər ifadələrə uyğun gələn şahidin ifadələri böyük ehtimalla doğrudur;

4. İfadələri yazılı sübutlara uyğun gələn şahidin ifadələri böyük ehtimalla doğrudur;

5. dindirmə aparılarkən işi yalnız şəxsin davranış tərzini müşahidə etməklə qiymətləndirməyin;

6. Şahidin müşahidəsi əsasında verdiyi ifadələr həmin şahidin nə dərəcədə müşahidə imkanına malik olduğunun işığında qiymətləndirilməlidir, belə ki, onun hansı məsafədə olması, yerləşdiyi mövqe, həmin yerin işıqlılığı və müşahidə üçün onun nə qədər vaxtının olması mühüm əhəmiyyət daşıyır;

7. Araşdırılan məsələ onlar üçün həyati əhəmiyyətli olduqda və ya ifşa olunmaqdan yayına biləcəklərini düşündükdə bir çox şahidlər yalan danışaqlar; 8. Vəkillərin müdafiə arqumentlərinin yanılmasına imkan verməyin.

9. Bəzi hallarda yeganə və təkzibedilməz sübut doğru faktların hansılar olduğunu göstərir;

10. Şahidə təsir göstərən mədəni və ya digər xüsusiyyətləri nəzərə alın, həmçinin ifadələrini təqdim edərkən şahidə təsir göstərə biləcək amillərə və qüvvələrə diqqət yetirin;

11. Sadəcə olaraq şahid konkret məsələ barəsində onun əslində belə olmadığını söyləyirsə və ifadələrinin müəyyən aspektlərinin yalan olduğu görünürsə, bu hökmən belə qənaətə gəlməyə əsas vermir ki, həmin şahidin həmin konkret məsələ barəsində dedikləri doğru deyil;

12. Məsələyə işin iştirakçısı olan tərəfin nəzərləri ilə baxmağa başlamayın;

13. Əgər işdəki bir tərəf digər tərəfin verdiyi ifadə ilə ziddiyyət təşkil edən ifadə verirsə, şahidin həmin ziddiyyət təşkil edən versiya barədə sərhini bildirməsinə imkan verilməlidir;

14. Bəzən şahidin nəyisə deməməsi faktından həqiqətə dair nəticə çıxarmaq olar.

Cinayət yolu ilə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətində məhkəmə-mühasibatlıq ekspertizasının əhəmiyyəti. Cinayət yolu ilə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinin istintaqı zamanı əsas sübut növlərindən biri də məhkəmə-mühasibatlıq ekspertizasının təyin edilərək həmin ekspertiza üzrə rəyin alınmasıdır. Bir çox ölkələrdə mühasibatlıq üzrə ekspertiza rəyləri maliyyə araşdırmalarında mühüm rol oynayır və gələcək araşdırma strategiyalarını planlaşdırarkən bunu nəzərdən qaçırmamaq olmaz. Maliyyə araşdırması zamanı müstəntiq tərəfindən törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında məlumatlara baxılarkən hüquqi şəxsin fəaliyyətinin elm, texnika, incəsənət və digər peşə sahələrində xüsusi biliklərdən istifadə etməklə yoxlanılması zərurəti yarandıqda cinayət işi başlanmamışdan əvvəl müvafiq dövlət orqanları və ya auditor təşkilatlarından mütəxəssisin ayrılmasının təmin edilməsinə dair qərar qəbul edilir.

Bundan başqa, cinayət işi başlandıqdan sonra istintaq zamanı məhkəmə-mühasibatlıq ekspertizasının təyin edilməsi ilə yanaşı müxtəlif hüquqi şəxslərin, dövlət idarə və müəssislərin, özəl sektorda fəaliyyət göstərən bankların, bank olmayan kredit təşkilatlarının, lizinq və lombard təşkilatlarının fəaliyyətlərinin yoxlanılması ilə bağlı ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun qərarı ilə hüquqi şəxsin fəaliyyətinin yoxlanılması haqqında qərar qəbul edilir və həmin qərar əsasında audit yoxlaması, xidməti yoxlama və s. bu qəbildən olan yoxlamalar həyata keçirilir. Həmin yoxlamaların nəticələri qeyd edilən cinayət işlərində birbaşa sübut növü kimi qəbul edilir.

Məhkəmə-mühasibatlıq ekspertizasının əsas vəzifəsi hesabatlarda və hesabat proseslərində neqativ kənarlaşmaların müəyyən edilməsi məqsədi ilə təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsinin vəziyyətini öyrənməkdən ibarətdir.

Məhkəmə-mühasibatlıq ekspertizasının təyin edilməsi haqqında qərarın icrasının həvalə olunduğu ekspert aşağıdakıları yerinə yetirə bilər:

- pullarla/aktivlərlə aparılmış əməliyyatları geriye doğru istiqamətdə olmaqla başlanğıca qədər izləmək;
- mürəkkəb əməliyyatları məhkəməyə izah etmək;
- transsərhəd/beynəlxalq maliyyə axınlarını təhlil etmək;
- araşdırma zamanı toplanmış bütün müvafiq maliyyə məlumatlarını tam təhlil edib yoxlamaq;

- konkret sahədəki fəaliyyətləri/biznes fəaliyyətlərini başa düşməkdə məhkəməyə kömək etmək (həmin fəaliyyətlər çirkli pulların yuyulması kimi istifadə edildikdə);

- izahı olmayan əməliyyatları və ya qeydləri müəyyənləşdirmək (bu iş xüsusən çirkli pulların hüquqi şəxs vasitəsilə yuyulduğu hallarda, yaxud xeyriyyə təşkilatı və ya QHT-lərin terrorizmin maliyyələşdirilməsi üçün vasitə kimi istifadə edildiyi hallarda faydalı olur);

- tərəflər (həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər) arasında əlaqəni müəyyənləşdirmək;

- diqqəti təhrif edilmiş olduğu güman edilən məlumatlara yönəltmək (müəssisələrin, xeyriyyə təşkilatlarının və ya QHT-lərin cəlb olunduğu mürəkkəb işlərdə);

- mühasibat uçotu standartlarını izah etmək;

- maliyyə sənədlərindəki qeydləri (hesablar da daxil olmaqla) nəzərdən keçirmək;

- seçmə nümunələri tədqiq etmək;

- iri həcmli maliyyə məlumatlarını məhkəməyə təqdim edilmək üçün daha asan başa düşülən cədvəllər/siyahılar formasına və digər formalara salaraq onların həcmi azaltmaq;

- maliyyə kütlələrinin müxtəlif ölkələrdə hərəkətini və normalarını başa düşməyə yardım etmək;

- maliyyə məsələləri ilə bağlı informasiya texnologiyaları resurslarının ən yaxşı şəkildə istifadəsini təmin etmək;

- vəsaitlərin hər iki istiqamətdə (irəliyə və geriye doğru) izlənilməsinə kömək etmək.

Cinayət yolu ilə edilmiş əmlakın ləqallaşdırılması cinayətinin istintaqı zamanı məhkəmə-mühasibat ekspertizasını təyin edən müstəntiq ekspert qarşısında aşağıdakı sualları qoymalıdır:

- Hüquqi şəxsin mühasibatlığı tərəfindən əməliyyatların aparıldığı müəssisələrlə qarşılıqlı üzləşmələrin keçirilib-keçirilmədiyini müəyyən edilməli;

- Hüquqi şəxsin maliyyə və təsərrüfat fəaliyyətinin vaxtında təftiş edilib-edilməməsi müəyyən edilməli;

- Hüquqi şəxsin maliyyə-təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsinin və onların qüvvədə olan normativ aktlara, mühasibat uçotunun hesabat qaydalarına müvafiq olub-olmaması müəyyən edilməli;

- Maddi ziyanın yaranmasına və onun vaxtında aşkar edilməməsinə şərait yaratmış mühasibat uçotu və nəzarəti qaydalarının pozulması hallarına yol verilib-verilmədiyini müəyyən edilməli;

- Bankdan alınmış və kənar mənbələrdən daxil olmuş pul vəsaitlərinin tam vaxtında mədaxil olunub-olunmaması müəyyən edilməli;

Cinayətlərin törədilməsinə əlverişli şəraitin yaradılmasına köməklik göstərən halların müəyyən edilməsi və onların aradan qaldırılması məqsədi ilə preventiv xarakterli suallar verilməli.

II. Sübutların qiymətləndirilməsinə fərqli baxış

Cinayət yolu ilə edilmiş əmlakın leqallaşdırılması cinayətinin həm məhkəməyədək istintaqı, həm də məhkəmə istintaqı zamanı müvafiq olaraq müstəntiq və hakimlərin sübutları qiymətləndirməsi tələb olunur. Məhkəmə istintaqı zamanı dövlət ittihamçısı araşdırılan məsələyə aid dəlilin ittihamın müdafiəsində istifadə edilmək üçün yetərincə ciddi olduğunu təhlil etməli və məhkəmədə ittihamı müdafiə etməyin ən məqsədəuyğun yolunu müəyyənləşdirməlidir. Hakim isə, öz növbəsində, faktlarla bağlı müəyyən nəticələrə gəlmək və qərar çıxarmaq üçün məhkəməyə təqdim edilmiş sübutların müvafiq güclü və zəif cəhətlərini müəyyənləşdirməli, hansı dəlillərin sadəcə inandırıcı deyil, həm də həqiqətə uyğun olduğuna dair qərar verməlidir.

Şahid ifadəsinin qiymətləndirilməsi xüsusilə çətinidir. Bəzən şahid ifadəsinin həqiqətə uyğun olub-olmadığını onun ifadə verərkən necə davranması və həmin ifadənin iş üzrə sübuta yetirilmiş digər faktlara uyğunluğu əsasında müəyyənləşdirmək olur. Amma eyni zamanda, konkret şahid ifadəsi inandırıcı olsa da, hadisələr barədə onun verdiyi məlumatlar digər təkzibedilməz sübutlarla ziddiyyət təşkil edə bilər. Məhkəmənin qərarlarını əsaslandırması tələbi həm müsbət təcrübəyə, həm də insan hüquqlarına dair beynəlxalq hüquq normalarına uyğundur. Müvafiq olaraq, məhkəmənin faktlarla bağlı gəldiyi nəticələr mümkün qədər şəffaf olmalı və bu zaman aydın şəkildə müvafiq sübuta istinad edilməlidir, həmin sübut isə təhlil edilməli və bütövlükdə iş üzrə gəlinən qənaətlə tutuşdurulub yoxlanılmalıdır.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 145-ci maddəsində qeyd olunur ki, hər bir sübut mənsubiyyəti, mümkünlüyü, mötəbərliyi üzrə qiymətləndirilməlidir. Cinayət təqibi üzrə toplanmış bütün sübutların məcmusuna isə ittihamın həlli üçün onların kifayət etməsinə əsasən qiymət verilməlidir. Təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və hakim qanunu və vicdanını rəhbər tutaraq sübutların məcmusunun hərtərəfli, tam və obyektiv baxılmasına əsaslanmaqla öz daxili inamına görə sübutları qiymətləndirirlər. İttihamın sübut olunmasında yaranan şübhələri digər sübutlarla aradan qaldırmaq mümkün olmadıqda, onlar şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə təfsir edilir.

Müstəntiqlər və hakimlər iş üzrə sübutların qiymətləndirilməsini apararkən çox zaman aşağıdakı yanaşmaları qəbul etməyi faydalı hesab edirlər:

- qiymətləndirməyə hər iki tərəfin qəbul etdiyi mübahisələndirilməyən faktlardan başlamaq;

- həmin faktlara həqiqətə uyğun olması ehtimalı böyük olan digər faktları əlavə etmək;

- hər bir şahid ifadəsini mübahisələndirilməyən faktlarla və həqiqətə uyğun olması ehtimalı böyük olan faktlarla mümkün olan dərəcədə müqayisə edib nəzərdən keçirmək. Əgər şahid ifadəsinin hər hansı ciddi bir aspekti mübahisələndirilməyən və ya həqiqətə uyğun olması ehtimalı böyük olan faktlarla ziddiyyət təşkil edirsə, yaxud şahid ifadəsində bir-birini təkzib edən elementlər varsa, həmin şahidin ifadəsi etibarsız sayılır.

- Şahid ifadə verən zaman onun davranış tərzinə aldadıcı davranışların olması ehtimalını rəhbər tutaraq həddən artıq önəm verməmək.

- Sübutların hər bir elementini yoxlayarkən onun obyektiv olaraq yoxlanıla bilən məlumatlarla nə dərəcədə təsdiqləndiyini nəzərdən keçirmək;

- Konkret şahidin faktlarla təsdiqlənməyən intuitiv reaksiyalarına ehtiyatla yanaşmaq.

Yuxarıda verilmiş qısa siyahı qiymətləndirmə üçün yaxşı başlanğıc nöqtəsidir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, baxmayaraq ki, şahidin davranış tərzinə sadəcə güvənmək məsələsinə ehtiyatla yanaşmaq lazımdır. Şahidi diqqətlə müşahidə etmək, ətraflı və cərpaz dindirmə zamanı onun cavablarını diqqətlə nəzərdən keçirmək və davranışını qiymətləndirmək onun ifadələri ilə bağlı etibarlı qərarların qəbul edilməsi baxımından ən yaxşı yanaşmalardan biri ola bilər.

Sübutları qiymətləndirərkən məntiqi bir kənara qoymaq olmaz, amma təkcə məntiq yetərli deyil. Əlbəttə, danılmaz faktlar açıq-aydın inandırıcı ifadələr verən şahidin ifadələri ilə tamamilə ziddiyyət təşkil edirsə, adətən məntiq onu diqtə edir ki, şahidin zahiri görünüşü, məlumatları necə təqdim etməsi və yaxud davranış tərzini nə qədər inandırıcı təəssürat yaratsa belə, danılmaz faktlara üstünlük verilməlidir. Cinayət işi üzrə qərarların qəbul edilməsi təkcə məntiqə əsaslanmanı özündə ehtiva etmir, həm də bəzən mürəkkəb faktların və mülahizələrin daha geniş çərçivədə qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Belə hallarda qərar qəbul edərkən müəyyən dərəcədə dünya təcrübəsinə, sağlam düşüncəyə və şəxsin davranışının dərinə əsaslanmaq lazımdır.

FƏSİL 4

Beynəlxalq əməkdaşlıq

I. Qarşılıqlı hüquqi yardım

Çirkli pulların yuyulması ilə bağlı aparılan araşdırmalar zamanı zəruri olduqda digər dövlətlərlə beynəlxalq əməkdaşlıq tədbirləri həyata keçirilir. Həyata keçirilən beynəlxalq əməkdaşlıq tədbirlərinə aşağıdakılar daxildir:

- *qarşılıqlı hüquqi yardım (QHY);*
- *qarşılıqlı və ya qeyri-rəsmi yardım;*
- *cinayətdən gələn gəlirlərin və cinayət alətlərinin üzərinə həbs qoyulması və müsadirə edilməsi;*
- *ekstradisiya;*
- *məhkum olunan və ya cəza çəkən şəxslərin köçürülməsi.*

Qeyd edilən cinayət işlərinin istintaqı zamanı təcrübədə ən çox qarşılıqlı hüquqi yardım, qeyri-rəsmi/inzibati yardım və cinayətdən gələn gəlirlərin və cinayət alətlərinin üzərinə həbs qoyulması və müsadirə edilməsi tədbirlərindən istifadə olunur.

Hazırda ölkəmizdə və beynəlxalq arenada korrupsiya cinayətləri və maliyyə cinayətləri getdikcə daha çox transmilli cinayətə çevrilir, bununla bağlı olaraq da ibtidai araşdırma aparan müstəntiqlərin və məhkəmə istintaqını aparan hakimlərin ölkə hüduqları xaricindən sübutlar toplaması tələb olunur. Bir çox dövlətləri əhatə edə bilən maliyyə şəbəkələri dünyasında sırf ölkədaxili cinayət işlərinin araşdırılması çox zaman xarici ölkələrdən sübutların əldə edilməsini tələb edir. Sorğu vasitəsilə bir dövlətin digərinə rəsmi yardım göstərməsi (bu proses "qarşılıqlı hüquqi yardım" adlandırılır) sistemi və prosedurları, eləcə də adətən müstəntiqlər arasında qeyri-rəsmi əməkdaşlıq (bu proses "inzibati yardım" və ya bəzi hallarda "qarşılıqlı yardım" adlandırılır, bu yardım növü bəzən anlayışla qarşılınmır və çox zaman "yerlərdə" sorğunun göndərildiyi şəxslərin yanaşma və rəylərindən asılı olur).

Cinayət işlərinin istintaqı zamanı müstəntiqlər bəzən inzibati yardımın, yəni müstəntiqlə müstəntiq və ya prokurorla prokuror arasında qarşılıqlı yardımın faktiki olaraq zəruriliyini yoxlamadan birbaşa qarşılıqlı hüquqi yardım üçün sorğu verirlər. Çox zaman unudulur ki, sorğunu alan dövlət daha səmərəli və daha operativ reaksiya göstərə biləcəyi qeyri-rəsmi yanaşmanı təqdir edə bilər. Buna görə də konkret sübutu əldə etmək üçün rəsmi sorğu göndərilməsinə ehtiyac duyulub-duyulmaması məsələsi əvvəlcə yoxlanılmalıdır.

Ümumi prinsip isə ondan ibarətdir ki, sübutu əldə etmək üçün rəsmi sorğu verilməli, kəşfiyyat xarakterli məlumatlar və ya digər informasiyalar tələb olunduqda isə qeyri-rəsmi və ya inzibati yanaşma tətbiq edilməlidir. Bu prinsipə belə bir empirik qayda da əlavə etmək olar ki, barəsində sorğu verilən sübutlar mübahisəli deyilsə və ya sorğunu alan dövlətdə məcburetmə səlahiyyətinin tətbiqini (məsələn, məhkəmə qərarının qəbulunu) tələb etmirsə, o halda dövlətlərin çoxu adətən inzibati yardım formasında köməklik göstərmək imkanına malik olurlar.

Bir qayda olaraq, inzibati yardım imkanının mövcudluğu sorğunun cavablandırılması prosesində ləngimələrin xeyli azalmasına gətirib çıxarır ki, bu da cinayət işləri üzrə ibtidai istintaq müddətinin lüzumsuz olaraq uzadılmasının qarşısını alır. Eynilə, inzibati yardım göstərilməsi məsələsini nəzərdən keçirərkən belə bir halın mümkünlüyünü də diqqətdən qaçıрмаq olmaz ki, inzibati yardım barədə müraciət sonradan rəsmi sorğu verilməsi yolunda atılmış ilkin addım ola bilər. Məsələn, ilkin olaraq qeyri-rəsmi yardım üçün müraciət edilməsi rəsmi sorğunun əhatə edəcəyi məsələlər dairəsini daraltmağa imkan verə bilər.

Müstəntiqlər sübutları qeyri-rəsmi qaydada əldə etmək üçün xarici ölkəyə müraciət edib-etməmək barədə qərar qəbul edərkən aşağıdakıları diqqətdə saxlamalıdırlar:

sübutlar sorğu verən dövlətin qanunvericiliyinə əsasən qanuni yolla əldə edilə bilən sübutlar olmalı və sorğu verən dövlətdə aparılacaq məhkəmə araşdırmasında təqdim edilərkən onların sübutlar sırasından xaric edilə biləcəyini güman etmək üçün heç bir əsas olmamalıdır;

sübutlar sorğunu alan dövlətin qanunvericiliyinə əsasən qanuni yolla toplanıla bilən sübutlar olmalıdır;

sorğunu alan dövlətin həmin sübutlara etirazı olmamalıdır;

Yuxarıda qeyd olunan elementləri nəzərə almamağın yarada biləcəyi çətinlik ondan ibarət ola bilər ki, həmin sübutlar məhkəmədə sübutlar sırasından xaric edilə bilər (belə sübutların xaric edilməsi prinsipinin tətbiq edildiyi dövlətlərdə).

Bundan əlavə, heç də az əhəmiyyət daşımayan məsələ ondan ibarətdir ki, qeyri-rəsmi sorğunun lazımi qaydada verilməməsi xarici dövlətin hakimiyyət orqanlarını narazı sala və buna görə də gələcəkdə onlar hər hansı sorğu olduqda onu təmin etməyə o qədər də meylli olmaya bilərlər. Əlbəttə, dövlətlərin hətta rəsmi sorğular üzrə də nə dərəcədə yardım göstərmək istəyində olmaları fərqlidir. Bir çox hallarda dövlətin rəsmi sorğunu təmin etmək istəyində olması həmin dövlətin daxili qanunvericiliyindən və sorğu verən dövlətlə münasibətlərinin xarakterindən asılı olsa da, bu məsələdə çox zaman həlledici amil sorğu alan

dövlətdə həmin sorğu ilə "yerlərdə" məşğul olanların məsələyə necə yanaşmasından və yardım göstərmək iqtidarında olmasından ibarət olur.

Buna görə də, qarşılıqlı hüquqi yardımın və ya inzibati yardımın etibarlı, operativ və səmərəli olması üçün möhkəm transmilli işçi münasibətlərin qurulması və qorunub saxlanması olduqca vacibdir. Digər dövlətlərdə bu sahədə çalışan əsas şəxslərlə pozitiv münasibətlər və əməkdaşlıq əlaqələri qurularsa, yəqin ki, qeyri-rəsmi yardım yolu ilə materialların əldə edilməsinə daha asan nail olmaq olar. Müstəntiqlərlə və prokurorlarla bu cür münasibətlər digər dövlətlərlə müştərək təlim kurslarının, qarşılıqlı personal mübadiləsinin, seminarların, regional informasiya mübadiləsi sessiyalarının təşkili yolu ilə qurula bilər.

Hüquq-mühafizə orqanının əməkdaşını digər dövlətlərdə əlaqələndirici şəxs qismində təyin etməklə bu sahədə əlavə irəliləyişə nail olmaq olar. Bu cür əlaqələndirici şəxslər təhkim olunduqları dövlətin qanunvericiliyinə uyğun olaraq həmin dövlətdə müvafiq sahəyə görə cavabdehlik daşıyan bütün hakimiyyət orqanlarına çıxış əldə etmək imkanına malik olmalıdırlar.

Bəzən sorğunu alan dövlətlərdə bu sahədə çalışan peşəkar praktiklərlə səmərəli şəxsi işgüzar münasibətlərin qurulmasını çətin olur. Məsələn, Birləşmiş Krallıqda cinayət ədliyyəsi sisteminin miqyası və mürəkkəbliyi bu işi çətinləşdirə bilər. Bununla belə, əməkdaşlıq şəbəkələri mühüm əhəmiyyət kəsb edir və yaradılmalıdır.

İstintaq zamanı qarşılıqlı hüquqi yardımın göstərilməsində rəsmi sorğu zəruridirsə, o halda yadda saxlamaq lazımdır ki, qarşılıqlı hüquqi yardım rejimi informasiyaların, kəşfiyyat xarakterli məlumatların əldə edilməsi, yaxud hətta şübhəli şəxsin həbsə alınması üçün deyil, sübutların əldə edilməsi üçün nəzərdə tutulur. Sorğunu hazırlayarkən bilinməlidir ki, sorğu müstəqil xarakter daşıyan sənəddir. Sorğu verilən dövlət tələb olunan bütün informasiyalar barədə məlumatlandırılmalıdır ki, həmin dövlət yardım göstərib-göstərməmək və tələb olunan araşdırmaları aparıb-aparmamaq barədə qərar verə bilsin.

Həm milli, həm də beynəlxalq təcrübədə səlahiyyətli orqanların nümayəndələrinin tez-tez ifadə etdikləri narahatlıqlardan biri ondan ibarətdir ki, sorğuların icrasında ləngimələr olur və ya sorğuları icra etməkdən ziddiyyətli səbəblərə görə imtina edilir. Regionlardakı müzakirələrdən belə məlum olur ki, bu ləngimələrin və ya imtinaların bir sıra səbəbləri vardır. Aşağıdakılar həmin səbəblərə aiddir:

- Göndərilən sorğularda dəqiqlik olmur, yaxud sorğuda göstərilən faktlarla sorğuda qeyd edilən yardım müraciəti arasında heç bir əlaqə olmur;
- Tərcümənin keyfiyyəti aşağı olur;

- Sorğu verən dövlətdə araşdırmanı aparanların əlaqə məlumatları sorğuda göstərilmir;
- Barəsində sorğu verilən sübutlar faktiki olaraq ya əlçatmaz olur, ya da yubadılmaqla əldə edilir. Ona görə ki, həmin sübutlar, məsələn, üçüncü tərəflərin (məsələn, bankların) əlində olur, yaxud müddəti keçmiş sübutlar olduğundan müvafiq sənədlər məhv edilmiş olur;

Geniş yayılmış bu səhvlərin bəziləri təcrübəsizlikdən xəbər verir, belə səhvləri aktiv qarşılıqlı hüquqi yardım şəbəkəsinin qurulması vasitəsilə aradan qaldırmaq olar.

II. Qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında sorğuda əks etdirilməli hallar

Cinayət işləri üzrə istintaq zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biri sorğunun formatı və məzmunudur. Belə ki, mətni qeyri-qənaətbəxş səviyyədə və ya natamam olan sorğu ilə bağlı yardımın göstərilməsi müsbət olmayan sonluqla nəticələnə bilər. Sorğuda yer almalı olan məsələlərin qısa siyahısı aşağıdakı formada olmalıdır:

Sorğunu göndərəninin səlahiyyətinin təsdiqi;

Müvafiq müqavilələrdən, qanunlardan, məcəllələrdən və konvensiyalardan çıxarışlar;

Zəmanət (yəni qarşılıqlı əməkdaşlıq barədə zəmanət; ekstradisiya sorğusu verən ölkədə eyni cinayətlə bağlı analoji qanunun olması və s. barədə zəmanət);

Təqsirləndirilən/şübhəli şəxsin müəyyənləşdirilməsi;

Sorğu verənin istintaqda/cinayət prosesində statusu;

Barəsində istintaq/cinayət təqibi aparılan şəxslər;

Faktların ümumi icmalı və onların verilən sorğu ilə əlaqəsi (Faktların təsviri mümkün qədər detallı olmalı və sübutların aparılan cinayət təqibinin məqsədlərindən ötrü nə üçün zəruri olduğu göstərilməlidir);

Tələb olunan yardım: Sorğu cinayət prosesi ilə, yəni ümumi hüquq normalarına əsasən cinayət törədənlərə qarşı aparılan istintaqla və ya məhkəmə prosesi ilə əlaqəli olmalıdır (istər sorğu istintaq mərhələsində verilsin, istərsə də məhkəmə araşdırması başlandıqdan sonra);

Sorğunu göndərəninin imzası və əlaqə məlumatları.

III. Qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında sorğudan imtina üçün əsaslar

Dövlətlərin qarşılıqlı hüquqi yardım barədə müraciəti təmin etməsi onların suveren hüquqlarını həyata keçirməsinə aid məsələdir. Buna görə də, ümumiyyətlə dövlətin həmin yardımını göstərməkdən imtina etmək səlahiyyətinə vardır, əgər qarşılıqlı hüquqi yardım barədə müraciət ikitərəfli və ya çoxtərəfli müqavilə əsasında edilsə, bu səlahiyyət həmin müqavilədə yer alan öhdəliklərlə şərtlənir.

Lakin əsas çətinliklər birbaşa imtina ilə əlaqədar deyil, rəsmi sorğunun verilməsində və təmin edilməsində ləngimələrlə və bu prosesin həddindən artıq yorucu olması ilə əlaqədardır. İmperativ beynəlxalq normalar dövlətləri sorğuları icra edərkən qarşılarına çıxan problemləri sorğunun icrasından imtina etməklə deyil, müvafiq tədbirləri qəbul etməklə həll etməyə təşviq edir.

Belə tədbirlər sorğunun icrası üçün müəyyən şərtlərin irəli sürülməsini və ya sorğunun icrasının təxirə salınmasını özündə ehtiva edə bilər (məsələn, aparılması üçün müraciət edilən araşdırmalar sorğunu alan dövlətdə davam edən cinayət işi üzrə istintaqa xələl gətirə bilərsə). Bundan əlavə, dövlət sorğunu rədd etmək niyyətində olduğu hallarda həmin sorğunu vermiş dövlətə bu barədə məlumat verməli, imtinanın səbəblərini göstərməli və praktiki cəhətdən mümkün olan hallarda yekun qərar qəbul edəne qədər sorğunu vermiş dövlətlə məsləhətləşmələr aparmalıdır (yardımın qarşısındakı maneəni müzakirələr vasitəsilə aradan qaldırmaq ümidi ilə). Beləliklə, sorğu verən dövlətlə sorğunu alan dövlət arasında əməkdaşlıq "şəbəkələrinin" qurulması və məsləhətləşmələrin aparılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Beynəlxalq təcrübədə sorğuların icra edilməsindən imtinalar kifayət qədər az hallarda olur və bu onunla bağlı olur ki, sorğunu ümumiyyətlə icra etmək mümkünsüz olur. Bunun səbəbi isə sübutun və ya şahidin yerini müəyyənləşdirmək üçün yetərli informasiyanın olmamasıdır. Nadir hallarda sorğunu təmin etməkdən hüquqi səbəblərə görə imtina edilə bilər, məsələn, ekstradisiya sorğusu verən ölkədə eyni cinayətlə bağlı analoji qanunun olmaması bu cür səbəb ola bilər.

Azərbaycanda qarşılıqlı hüquqi yardımla bağlı hüquqi baza aşağıdakılardan ibarətdir:

- çoxtərəfli müqavilələr (BMT konvensiyaları);
- qarşılıqlı hüquqi yardım barədə ikitərəfli müqavilələr;
- "Cinayət işlərinə dair hüquqi yardım haqqında" Azərbaycan Respublikasının 29 iyun 2001-ci il tarixli Qanunu;

- "Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında" Minsk Konvensiyası;
- "Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında" Kişinyov Konvensiyası;
- "Ekstradisiya haqqında" Konvensiya;
- "Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında" Avropa Konvensiyası;